

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ AKADEMIJA**

SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA
Logopedo specializacija

KRISTINA MILKINTIENĖ

Magistro baigiamasis darbas

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS
NEIŠSIVYSTYMĄ, RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMŲ UGDYMAS**

Darbo vadovas (-ė): lekt. dr. Daiva Kairienė

Šiauliai, 2021

**Studijuojančiojo, teikiančio baigiamąjį
darbą, GARANTIJA**

WARRANTY of Final Thesis

Vardas, pavardė <i>Name, Surname</i>	Kristina Milkintienė
Padalinys <i>Faculty</i>	Šiaulių akademija <i>Šiauliai Academy</i>
Studijų programa <i>Study Programme</i>	Specialioji pedagogika (specializacija – logopedija) <i>Special pedagogy (specialisation - speech and language therapy)</i>
Darbo pavadinimas <i>Thesis topic</i>	Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimų ugdymas <i>Education of Narrative Skills of Pre-school Age Children with Specific Language Disorder</i>
Darbo tipas <i>Thesis type</i>	Baigiamasis darbas <i>Final Thesis</i>

Garantuoju, kad mano baigiamasis darbas yra parengtas sąžiningai ir savarankiškai, kitų asmenų indėlio į parengtą darbą nėra. Jokių neteisėtų mokėjimų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

I guarantee that my thesis is prepared in good faith and independently, there is no contribution to this work from other individuals. I have not made any illegal payments related to this work.

Šiame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos yra pažymėtos literatūros nuorodose.

Quotes from other sources directly or indirectly used in this thesis, are indicated in literature references.

Aš, Kristina Milkintienė, pateikdamas (-a) šį darbą, patvirtinu (pažymėti)

I, Kristina Milkintienė, by submitting this paper confirm (check)

**Embargo laikotarpis
Embargo Period**

Prašau nustatyti šiam baigiamajam darbui toliau nurodytos trukmės embargo laikotarpį:

I am requesting an embargo of this thesis for the period indicated below:

_____ mėnesių / *months*

(embargo laikotarpis negali viršyti 60 mėn. / *an embargo period shall not exceed 60 months*).

Embargo laikotarpis nereikalingas / *no embargo requested*.

Embargo laikotarpio nustatymo priežastis / *Reason for embargo period:*

Turinys

Magistro darbo santrauka	4
Summary.....	5
Įvadas.....	6
1. TEORINIAI RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMŲ RAIDOS IR UGDYMO ASPEKTAI	9
1.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų rišliosios kalbos gebėjimai ir jų raida	9
1.2. Vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbos ypatumai.....	12
1.3. Rišliosios kalbos ugdymas, teikiant logopedinę pagalbą.....	16
2. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS NEIŠSIVYSTYMĄ, RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMAI IR JŲ UGDYMAS	24
2.1. Tyrimo metodologija ir metodai.	24
2.2. Tyrimo imtis ir respondentai.....	25
2.3. Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimai	27
2.4. Logopedinės pagalbos formos, tikslai ir priemonės, ugdant vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbą	30
2.5. Rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo strategijos.....	36
Išvados.....	42
Literatūra	43
PRIEDAI	49

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* mokslinės, pedagoginės literatūros, užsienio autorių atliktų tyrimų *analizė* apie ikimokyklinio amžiaus vaikų, bei vaikų, kurių kalba neišsivystčiusi, rišliosios kalbos gebėjimus, apie rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo strategijas.

Anketinės apklausos metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – remiantis logopedų darbo patirtimi ir nuomone, išanalizuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos ugdymo ypatumus, teikiant logopedinę pagalbą. Atlikta *statistinė* ir *kokybinė duomenų analizė*.

Tyrime dalyvavo 150 logopedų, kurie ugdo ikimokyklinio amžiaus vaikus, turinčius kalbos neišsivystymą, įvairiose įstaigose.

Empirinėje dalyje nagrinėjami svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai, kurių ugdymui skiriamas didžiausias dėmesys, teikiant logopedinę pagalbą; vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos ugdymo ypatumai, teikiant logopedinę pagalbą; logopedų dažniausiai taikomos strategijos įvairiems rišliosios kalbos gebėjimams ugdyti.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Logopedų nuomone, vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, labiausiai sutrikusios šios sritys: rišlioji kalba, kalbos gramatinis taisyklumas ir žodynas. Mažiau sutrikusios sritys – regimasis dėmesys ir atmintis, smulkioji motorika, elgesys ir emocijos. Logopedų nuomone svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai yra: pasakoti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą, pasakoti remiantis asmenine patirtimi, pasakoti pagal paveikslėlius.
2. Ugdant vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliąją kalbą keliamas tikslas – ugdyti gramatiškai taisyklingą rišliąją kalbą, plėtoti žodyną. Taip pat daugiausia dėmesio skiriama šiems rišliosios kalbos gebėjimams: atsakyti į klausimus, pasakoti pagal paveikslėlius, pasakoti remiantis asmenine patirtimi, apibūdinti objektų savybes. Rišlioji kalba ugdoma derinant individualų darbą ir darbą pogrupiuose, naudojant įvairias priemones (paveikslėlius, žaislus, nuotraukas).
3. Taikant 4 rišliosios kalbos ugdymo strategijas, dažniausiai ugdomi šie rišliosios kalbos gebėjimai: 1) *atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį strategija*: pasakoti, remiantis patirtimi; paaiškinti situaciją bei pranešti apie įvykį. 2) *apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo strategija*: apibūdinti žmogaus išvaizdą, daiktus, gyvūnus, patalpų vidų; pasakoti apie daiktą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą. 3) *kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo strategija*: pasakoti spontaniškai bet kokia tema; sukurti pabaigą logopedės pradėtam pasakojimui. 4) *pasakų kūrimo strategija*: kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus; naujos pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose. Taikant įvairias rišliosios kalbos ugdymo strategijas, mažiausiai dėmesio skiriama šiems rišliosios kalbos gebėjimams ugdyti: kūrybinis girdėto teksto atpasakojimas; savarankiškas pasakojimas pagal planą; pradžios sukūrimas logopedės pradėtai pasakojimo pabaigai; fantastinės pasakos kūrimas.

Esminiai žodžiai: *kalbos neišsivystymas, rišlioji kalba/rišliosios kalbos gebėjimai, ugdymosi strategija*.

Summary

The theoretical analysis of scientific, pedagogical literature, research analysis, conducted by foreign authors about pre-school children language development and peculiarities when they have specific language impairment analysis of narrative skills and its' development strategies have been accomplished in this thesis.

A questionnaire survey method was applied in the research. Its goal was to analyse the peculiarities of pre-school children, undergoing language impairment, narrative skills development issues when providing speech therapy support. Statistical data and qualitative content analysis have been applied.

150 speech therapists, educating pre-school children with specific language impairment working in various workplaces, participated in the research.

The empirical part analyses: the most important narrative skills, which remain the priority in language development while applying speech therapy aids; children's with underdeveloped speech skills development specificities when applying speech therapy aid; speech therapists' most frequently applied strategies to develop various narrative skills.

The major empirical research conclusions:

1. Speech therapists infer that children with language disorder are characterised by the deficiencies in the following spheres: narrative skills alongside with grammar correctness and lexis. Less affected spheres are visual attention, minor motor, behavioural and emotional disorders. Speech therapists estimate that the most important narrative skills are: a faculty of telling about the event, the character, the setting and the sequence of the events, a faculty of retelling, based on personal experience and picture talk skills.
2. The goal of development of narrative skills in children with specific language disorder is follows: to develop narrative skills, based on correct grammar and expand one's vocabulary. Also, huge emphasis is placed on these narrative skills: answering questions, retelling according to the pictures given, retelling, based on personal experience, describing objects by attributes. Narrative skills are trained by combining individual work with group work, applying various aids such as (pictures, toys and photos).
3. When applying 4 language development strategies these narrative skills are developed most frequently: 1) narrative story and event reconstruction strategy: retelling, based on experience, explanation of the situation and event announcement. 2) descriptive story creation strategy: description of a person's appearance and things, animals, the inside of accommodation, speaking about an object according to a speech therapist's example and/or a plan. 3) a creative narrative based on a plot development strategy: telling a spontaneous story on any topic, creating an ending for a story a speech therapist has initiated. 4) a fairy tale creation strategy: creation of a fairy tale, engaging several children while answering questions, creation of a new a fairy tale, applying well known characters, who find themselves in different situations and locations. Applying various narrative skills development strategies, specialists pay the least attention to the development of these skills: recreation of the text one has heard, autonomous retelling according to the plan; creation of the beginning for the story which has an ending given and which is initiated by the speech therapist, a fantasy based fairy tale creation.

Key words: *specific language disorder/impairment, narrative, educational-strategy.*

Ivadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. „Kalba yra sistema, komunikacijos būdas, apimantis supratimą ir ženklų bei simbolių, kuriais reiškiamos mintys, vartojimą“ (Ivoškuvienė, Makauskienė, 2019, p. 16). Khmelkova, Bashmakova ir kt. (2019) teigia, kad rišlioji kalba yra aukščiausia kalbinio mąstymo veiklos forma, kuri lemia vaiko kalbinio ir psichinio išsivystymo lygį. Vaikų, kurių kalbos vystymasis yra normalus, rišlioji kalba pasiekia gana aukštą lygį.

Rišlioji kalba (angl. *narrative skills*) suprantama kaip išsamus, logiškas, nuoseklus ir vaizdingas bet kokio turinio pateikimas. Rišlios monologinės kalbos vystymasis vyksta palaipsniui kartu su mąstymu ir yra susijęs su vis sudėtingesne vaikų veikla ir bendravimu su kitais žmonėmis formomis. Tyrejai nustatė, kad jau pirmaisiais – antraisiais gyvenimo metais tiesioginio – emocinio, praktinio bendravimo su suaugusiaisiais metu yra padedami būsimos rišlios kalbos pagrindai. Palaipsniui kalba įgauna išsivysčiusį, rišlų pobūdį, o iki 4–5 metų vaiko, kuris daug bendrauja su suaugusiaisiais, žodinė kalba tampa gana turtinga ir išsami (Ivoškuvienė, Tėvelytė, 2015; Žukauskienė, 2012).

Vystantis kalbai, puoselėjamas mąstymas ir auga aplinkos suvokimas. Visgi yra vaikų, kurių kalbiniai gebėjimai smarkiai atitolsta nuo tų, kurie būdingi jų amžiui. Pastebimi bendravimo ir minčių išreiškimo kalba sutrikimai (Ivoškuvienė, Tėvelytė, 2015). „Kalbos neišsivystymas – tai visos kalbos sistemos neišlavėjimas, apimantis fonetiką, leksiką ir kalbos gramatinį taisyklumą“ (Ivoškuvienė, Tėvelytė, 2015, p. 32). Vaikų, turinčių neišsivysčiusią kalbą, ugdymas ikimokykliniame amžiuje turi ypatingą reikšmę asmenybės formavimuisi (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014). Logopedinis darbas apsiriboja ne tik išmokyti vaiką taisyklingai kalbėti, bet ir anksti pastebėti kalbėjimo sutrikimus. Logopedas turi užtikrinti, kad vaikas būtų pasiruošęs tolimesniam ugdymui mokykloje (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014).

Rišliosios kalbos plėtra buvo ir išlieka įvairių krypčių mokslininkų, psichologų, kalbininkų dėmesio centre (Efimova, Shadrina, 2016). Vaikų, turinčių neišsivysčiusią kalbą, kalbos sunkumai analizuojami Semenovic, Chalilovos, Laninos (2004), Leonad (2014), Ušakovos (2004) ir kt. darbuose.

Daugiausia vaikų kalbos sutrikimus ir reikiamų kalbinių įgūdžių ugdymą Lietuvoje savo darbuose analizavo Ališauskas (1996), Ališauskienė (1998), Ambrukaitienė (1997), Garšvienė (1993, 1998, 2001, 2008), Kaffemanienė (2001), Kurminskienė (2003), Ivoškuvienė (1997, 2003, 2011). Šie autoriai yra ne kartą pažymėję, kad egzistuoja tam tikros priežastys, dėl kurių vaikų kalbos sutrikimai gali atsirasti ir vystytis toliau. Rišliojo pasakojimo raidos tendencijas nagrinėjo Balčiūnienė (2013, 2015). Apie vaikų, turinčių neišsivysčiusią kalbą, rišliosios kalbos ugdymą savo darbuose rašė Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. (2014), Ivoškuvienė, Tėvelytė

(2015), Garšvienė (1993) ir kt. Autorės tvirtina, kad svarbus uždavinys, dirbant su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą – ugdyti rišliąją kalbą. Tačiau atliktų tyrimų apie rišliosios kalbos ugdymo strategijų taikymą ikimokyklinio amžiaus vaikams, turintiems neišsivysčiusią kalbą, trūksta, todėl kyla **problemniniai klausimai**: *Kokie yra svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai, kurių ugdymui skiriamas didžiausias dėmesys, teikiant logopedinę pagalbą? Kokie yra rišliosios kalbos ugdymo ypatumai, teikiant logopedinę pagalbą vaikams, kurių kalba neišsivysčiusi? Kokias strategijas įvairiems rišliosios kalbos gebėjimams ugdyti logopedai taiko dažniausiai?*

Tyrimo objektas – ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimų ugdymas.

Tyrimo tikslas – remiantis logopedų darbo patirtimi ir nuomone, išanalizuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus ir jų ugdymo ypatumus, teikiant logopedinę pagalbą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti teorinius ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimų ir jų ugdymo(si) aspektus (rišliosios kalbos gebėjimų raidos ypatumus, vaikų kalbai būdingus bruožus bei rišliosios kalbos ugdymo(si) strategijas).
2. Remiantis logopedų nuomone, atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbos ypatumus bei rišliosios kalbos gebėjimus.
3. Remiantis logopedų darbo patirtimi ir nuomone, atskleisti vyraujančias logopedinės pagalbos formas, keliamus tikslus ir taikomas priemones, ugdant vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliąją kalbą.
4. Remiantis logopedų darbo patirtimi ir nuomone, atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, taikomas rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo strategijas.

Tyrimo metodologija ir metodai:

1. teorinė mokslinių šaltinių analizė;
2. empiriniai – anketinė logopedų apklausa;
3. statistiniai – kiekybinė duomenų analizė, duomenys analizuoti naudojant ir SPSS (Statistical Package for Social, 23 versija), Windows Microsoft Word ir Microsoft Office Excel (2010) programomis. Kokybinių duomenų analizė atlikta taikant turinio analizės metodą.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo logopedai (N=150), teikiantys logopedinę pagalbą ikimokyklinio amžiaus vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą. Tyrimas vyko 2020 m. lapkričio mėnesį.

Magistro darbo struktūra. Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių ir anglų kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, literatūros sąrašas (65 šaltiniai), 3 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 19 lentelių. Darbo apimtis – 48 psl.

Pagrindinės sąvokos:

Kalbos neišsivystymas (angl. *specific language disorder/impairment*) – „tai normalios klausos ir normalaus intelekto vaikų visų kalbos komponentų – fonologinių, leksinių ir gramatinių – visiškas ar nepakankamas susiformavimas“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014, p. 5).

Rišioji kalba/ rišliosios kalbos gebėjimai – „kalba, kuriai būdingas išplėtotumas, nuoseklumas, išraiškos ir turinio darna“ (Gaivenis, Keinys, 1990, p. 172).

Ugdymosi strategija (sritis – švietimas ir mokslas) – „mąstymo ir veiklos procedūros, padedančios siekti kokio nors tikslo ar spręsti kokį nors uždavinį“ (Ramonienė, Brazauskienė ir kt., 2012, p. 188).

1. TEORINIAI RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMŲ RAIDOS IR UGDYMO ASPEKTAI

1.1. Ikimokyklinio amžiaus vaikų rišliosios kalbos gebėjimai ir jų raida

Ikimokykliniame amžiuje, t.y. nuo trejų iki šešių metų, intensyviai bręsta vaiko smegenys ir tai įtakoja jo kognityvinę, fizinę, socialinę, emocinę raidą. Kokybiškas ugdymas ir ugdymasis skatina vaiko smegenų brendimą ir prigimtinių galių raidą (Monkevičienė, Banevičiūtė ir kt., 2014).

Kalbos raida. Vaikui pažįstant pasaulį, mintis ir kalba iš pradžių yra visai atskiri mąstymo segmentai. Dėl įgimto kalbos išmokimo mechanizmo, kartu su patirtimi ir socializacija, vaikas apdoroja girdimąją kalbą, mokosi minčių kalbą paversdamas gimtąja kalba ir ilgainiui plėtoja gramatiškai taisyklingą kalbą (Žukauskienė, 2012; Hille, Evanschitzky ir kt., 2015; Duoblienė, 2011). Kai vaikai pradeda kalbėti, jų kalba paprastai išreiškia informaciją apie „čia“ ir „dar“. Žodžiai, nurodantys matomą objektą ar veiksmą, vadinami „kontekstualizuota kalba“ (Suskind, Lewinter–Suskind ir kt., 2018). Trečiaisiais gyvenimo metais dauguma vaikų pradeda kalbėti gramatiškai taisyklingais sakiniais, netgi paisydami gimtosios kalbos subtilybių (Hille, Evanschitzky ir kt., 2015). Ši kalbos proveržį šiek tiek lenkia vaiko suvokimas, kad visi daiktai turi pavadinimus. „Daiktų pavadinimų mokymasis tampa aktyvesnis, vyksta paties vaiko noru. Toks naujų žodžių mokymasis skatina naujų kategorijų ar klasių kūrimą. Vyksta tarpusavio sąveika, kurios metu klasės prisipildo naujų daiktų pavadinimų, o pavadinimai skatina naujų klasių atsiradimą“ (Žukauskienė, 2012, p. 326). Nuo trejų iki penkerių metų amžiaus, vaikai pradeda vartoti kalbą apie dalykus ar įvykius, kurių tuo metu nemato ar nepatiria, tokia kalba vadinama „dekontekstualizuota kalba“ (Suskind, Lewinter–Suskind ir kt. 2018).

Bražienė ir Šalkuvienė (2020) atsižvelgdamos į J. Piaget (2002) pastebėjimus teigia, kad „ikimokyklinio amžiaus tarpsnio vaikams būdingas egocentrinis kalbėjimo stilius, spontaniškos kalbos ypatybės“ (p. 6). Autorės pateikia pavyzdžių: netinkamai vartojami asmeniniai ir parodomieji įvardžiai (tas, ta, jis, ji); kalba spontaniška, ne visiems aplinkiniams suprantama; pasakojant labiau akcentuojami įvykiai, bet ne jų nuoseklumas ir priežastis, todėl nevartojamos priežastinius bei loginius ryšius reiškiančios kalbos dalys (pvz.: jungtukai nes, kadangi).

Hille, Evanschitzky ir kt. (2015) teigia, kad sėkmingai įvaldyta kalba dar nereiškia, kad vaikas kalba ypač turininga ir gražia bendrine kalba ir be klaidų vartoja sudėtingas gramatines konstrukcijas. Kalba įvaldyta, kai vaikas įgyja bendruosius gebėjimus suvokti ir suprasti kalbą, kalbėti ir kalbant komunikuoti. Navickas, Vaičiulienė (2010) teigia, „kad pokalbis vyktų

sklandžiai, vaikai turi paisyti loginio eiliškumo, laikytis temos, aiškiai reikšti mintis, suprasti kalbą lydinčius gestus, intonaciją, kontekstą, bendravimo tradicijas“ (p. 186).

Žodynas ir gramatika. 2–4 metų vaiko žodynas sparčiai plečiasi (Navickas, Vaičiulienė, 2010; Palačionienė, 2003). „Jei šeimoje daugiau dėmesio skiriama vaiko kalbos vystymuisi, jis greičiau išmoka kalbėti, jo žodynas būna turtingesnis“ (Navickas, Vaičiulienė, 2010, p. 173). Trimetis vaikas kaito žodžius, vartoja daiktavardžio skaičius, taiko kai kuriuos veiksmažodžio laikus, t.y. jau moka pagrindines gramatines taisykles. O 4–5 metų vaikas kalba išplėstiniais sakiniais, pasakoja ir geba užduoti klausimus, susijusius su pasakojimu, vartoja įvairias gramatines struktūras (Palačionienė, 2003). Kiliuvienė, Ruškys (2002) pažymi, jog dėl siauro žodyno, gramatinių konstrukcijų netikslumų, vaikui sudėtinga aiškiai išsakyti savo mintis, tai gali neigiamai paveikti interesų ir pažintinės veiklos plėtrą, gali riboti iniciatyvą bendrauti su vaikais ir suaugusiais.

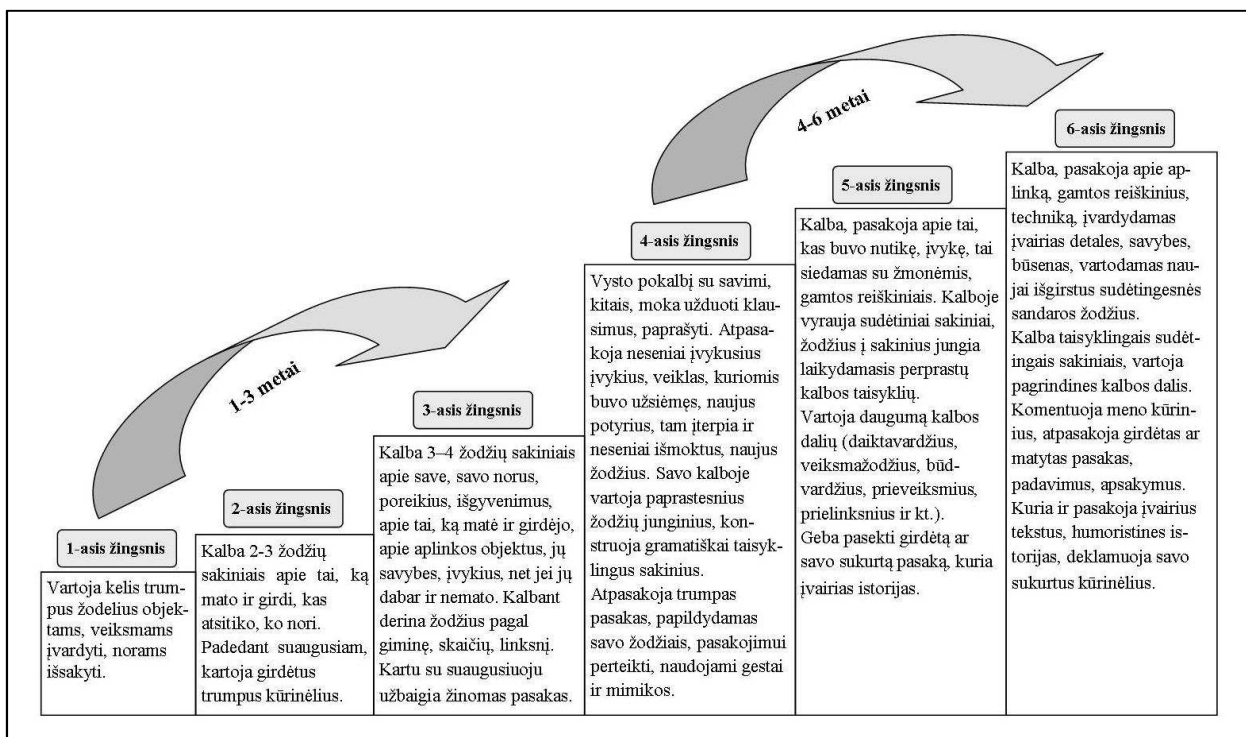
Komunikacija. „Komunikacija – tai keitimasis informacija, naudojant kokią nors ženklų sistemą. Informacijai perduoti komunikacijos procese naudojami du pagrindiniai įkodavimo būdai: žodinis (verbalinis) ir nežodinis (neverbalinis)“ (Lekavičienė, Antinienė, 2019, p. 11). Pilnavertė verbalinė komunikacija priklauso nuo kalbėjimo ir kalbos mokėjimo lygio. Kalba yra „formalus komunikacijos būdas, apimantis supratimą ir vartojimą ženklų bei simbolių, kuriais reiškiamos mintys. Kalba turi taisykles, kuriomis vadovaujamasi vartojant ženklus ir simbolius taip, kad numatomas pranešimas turėtų tikslią reikšmę“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2007, p. 386). Anot Ruppar (2013), tam, kad komunikacija vyktų sklandžiai yra būtini tam tikri gebėjimai, kaip rašymas, skaitymas, mokėjimas klausytis ir rišliai dėstyti savo mintis.

Rišioji kalba. Rišioji kalba pirmiausia remiasi logikos ir gramatikos dėsniais, antra, ji yra viena visuma, trečia, ji turi tam tikrą savarankiškumą ir išsamumą, ir, ketvirta, ji yra padalinta į logiškai susijusias dalis (Efimova, Shadrina, 2016). Rišioji kalba yra aukščiausia kalbinio mąstymo veiklos forma, kuri lemia vaiko kalbinio ir psichinio išsivystymo lygį. Vaikų, kurių kalbos vystymasis yra normalus, rišioji kalba pasiekia gana aukštą lygį (Khmelkova, Bashmakova ir kt., 2019).

Psichologų darbuose pažymima, kad svarbiausias rišlios kalbos vystymosi laikotarpis yra penktieji gyvenimo metai. Penkerių metų vaikai sugeba ištarti didžiąją dalį kalbos garsų, baigiasi fiziologinio šveplavimo laikotarpis. Jų žodynas tampa turtingesnis, jau gali dėti sklandžius sakinius ir pavartoti įmantresnius žodžius, sugalvoti naujų žodžių ir konstruoti ilgesnius sakinius. Tokio amžiaus vaikų pasakojimai tampa labiau detalūs, vaizdingesni ir papildyti neverbaline kalba: gestais, mimika (Žukauskienė, 2012).

Rišliosios kalbos gebėjimai. Vadovaujantis ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymosi pasiekimų aprašu (Monkevičienė, Banevičiūtė ir kt., 2014, p. 35–37), išskiriami šie kalbėjimo

pasiekimų žingsniai, kuriuose galima išvelgti, kaip plėtojasi ikimokyklinio amžiaus vaiko rišliosios kalbos gebėjimai (žr. 1 paveikslą):

1 pav. Vaiko kalbėjimo pasiekimai

Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. (2014) siūlo ugdyti šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: atsakyti į klausimus; pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą; paaiškinti situaciją; apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes; apibūdinti du objektus juos lyginant; atpasakoti girdėtą tekstą; pasakoti remiantis asmenine patirtimi; pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius); kurti pasakojimą pagal pateiktą pradžią; kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą.

Rišliojo pasakojimo gebėjimai. Pasitaiko, „kad vaikas pasakoja įvykius taip, kad suprasti gali tik artimieji (tėvai, auklėtoja). Pasakojimas gali būti nepakankamai rišlus, nuoseklus (be pradžios ir pabaigos) ir logiškas“¹ (p. 10). Piaget (2002) teigia, kad nuoseklumo trūkumą vaikų pasakojime įtakoja nesusiformavęs įgūdis kalbėti socializuotai, t.y. „vaikas mąno, kad natūraliąją įvykių seką pašnekovas žino, o loginis nuoseklumas nereikalingas“ (p. 178) .

Anot Efimovos ir Shadrinos (2016) norint sukurti nuoseklų ir rišlų tekstą, vaikas turi turėti daugybę kalbos įgūdžių: kurti teiginius pagal temą ir pagrindinę mintį; naudoti skirtingus funkcinis – semantinius kalbos tipus, atsižvelgiant į bendravimo tikslą ir sąlygas; laikytis tam tikros rūšies teksto struktūros, leidžiančios pasiekti tikslą; sujungti sakinius ir ištaramo dalis

¹ Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ie elgesio sutrikimų, ugdymas. (2008). Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.

įvairių rūšių bendravimo ir įvairių priemonių pagalba; pasirinkti tinkamas leksines ir gramatines priemones. Šių įgūdžių įvaldymas suteikia naujas galimybes bendravimui, mokymuisi apie mus supantį pasaulį, poreikių, patirties, malonumų dalijimuisi (Rvachew, 2010).

Balčiūnienės (2013; 2015) atliktų tyrimų rezultatai parodė, kad ikimokyklinio amžiaus vaiko rišlųjį pasakojimą pagal šešių paveikslėlių seriją vidutiniškai sudaro 39 žodžiai, iš jų suformuojami 9 sakiniai, t.y. vieną sakinį vidutiniškai sudaro 4 žodžiai. Ankstyvajame kalbos raidos etape vyrauja vientisiniai sakiniai. Atliktų tyrimų duomenimis, 4–5 metų vaikas kurdamas rišlųjį pasakojimą, sukuria bent vieną sudėtinį sakinį. „Vaikui augant ir įgyjant daugiau kalbinės kompetencijos, vientisiniai sakiniai praplečiami, sudarant sudėtinius prijungiamuosius ar bejungtukius prijungiamojo tipo sakinius <...>“ (Balčiūnienė, 2013, p. 6). Balčiūnienė (2013) teigia, kad kalbos raidai ir nuosekliai rišliojo pasakojimo produktyvumo kaitai įtakos turi mokomoji aplinka (ugdymo įstaiga, saviugda).

Apibendrinant, galima teigti, kad svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai yra šie: atsakyti į klausimus; pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą; paaiškinti situaciją; apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes; apibūdinti du objektus juos lyginant; atpasakoti girdėtą tekstą; pasakoti remiantis asmenine patirtimi; pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius); kurti pasakojimą pagal pateiktą pradžią; kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą. Rišliosios kalbos gebėjimų ugdymui svarbu sukurti tinkamas sąlygas.

1.2. Vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbos ypatumai

„Kalba – žodyno ir gramatikos sistema, padedanti žmogui atskleisti save ir jį supantį pasaulį“ (Jovaiša, 2007, p. 112). Tačiau kai kurių vaikų kalba nesivysto taip, kaip tikimasi, nes įvairūs organiniai centrinės nervų sistemos ar periferiniai kalbėjimo organų pažeidimai ir jų funkcijų sutrikimai, gali įtakoti kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų atsiradimą (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2008). „Vaikai gali patirti sunkumų vienoje ar visose kalbos ir kalbėjimo srityse – nuo nesugebėjimo valdyti kalbos padargų raumenis iki negebėjimo suprasti kalbą“ (East, Evans, 2008, p. 79).

Kalbos sutrikimai. Kalbos sutrikimai – „tai visos kalbos sistemos ar jos dalies sutrikimai, kai asmuo turi sunkumų dėl kalbos išraiškos ar/ir kalbos suvokimo, bei rašytinės kalbos sutrikimai kaip sakytinės kalbos sutrikimų pasekmė“² (p. 12). Kalbos sutrikimai neigiamai veikia augančio vaiko raidą, sutrikdo jo bendravimą. Nesuvokiant kalbos ar jos išraiškos trūkumų, vaikams sunku valdyti balso tembrą, aiškiai ir sklandžiai kalbėti, jiems pasireiškia garsų ir

² Lietuvos Respublikos mokslo ministro įsakymas: *Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo*. (2011). [žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404013>

žodžių tarimo sunkumai. Esant kalbos sutrikimui, vaikams gali būti sunku suprasti, priimti ir perduoti informaciją, analizuoti ir suvokti verbalinę ir neverbalinę kalbą. Kalbos sutrikimai įtakoja fonetinius, morfologinius, sintaksės bei semantikos gebėjimus (Hallagan, Kaufman, 2003).

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos apraše (2011) skiriami šie kalbos sutrikimai:

1. **Fonologiniai sutrikimai** – „garsų tarimo trūkumai, kai sutrikęs girdimasis suvokimas ar nesusiformavę garsų artikuliacinio vaizdiniai“ (p. 12).
2. **Kalbos neišsivystymas** – „visos kalbos sistemos – fonetikos, leksikos, gramatikos, rišliosios kalbos – sutrikimas (žymus, vidutinis, nežymus)“ (p. 12).
3. **Kalbos netekimas** – „visiškas ar dalinis gebėjimo kalbėti ar/ir suprasti kalbą praradimas“ (p. 12).

Kalbos neišsivystymas. Nors daugumos vaikų kalba plėtojasi automatiškai, tačiau yra vaikų, kuriems pasireiškia ryškūs kalbos raidos sunkumai. Kai vaikai susiduria su kalbos raidos trūkumais (nėra intelekto, neurologinių, socialinių ar emocinių sutrikimų), tada nustatomas kalbos neišsivystymas (Vugs, Knoors ir kt., 2016). Užsienio mokslininkai (Rhea, 2006) kalbos neišsivystymo (angl. *specific language impairment*) kilmę skirsto į dvi grupes: 1) kalbos neišsivystymas, kai yra normalus intelektas ir tik kalbos problemos; 2) kalbos neišsivystymas esant žemesniam intelektui ir kitoms problemoms.

Ilgą laiką buvo gajė nuomonė, jog kalbos neišsivystymą sukelia tokie veiksniai kaip prastas auklėjimas, smegenų pažeidimas gimdymo metu ar laikinas klausos praradimas (Bishop, 2006). Anot Hayiou-Thomas, Dale ir kt. (2014) kalbos neišsivystymui įtakos turi genetiniai ir aplinkos veiksniai. Ivoškuvienė (2011) teigia, kad kalbos neišsivystymo priežastys būna įvairaus spektro – nuo kalbos zonų pažeidimo, lemiančio kalbos recepcijos ir kalbos motorikos (apraksijos, dispraksijos) sutrikimus ir žemesnių skyrių pažeidimo, lemiančio hipotoninę dizartriją bei įvairių rūšių hipertones dizartrijas, iki grubių periferinio kalbėjimo mechanizmo pažeidimų (gomurio nesuaugimų ir pan.). Ullman ir Pierpont (2005) kelia hipotezę, kad neišsivysčiusi kalba yra susijusi su nenormalia smegenų struktūros raida, sudarančia procedūrinę atminties sistemą. Ši sistema, kurią sudaro sujungtų struktūrų tinklas, palengvina motorinių ir kognityvinių įgūdžių mokymąsi ir vykdymą. Anot Ivoškuvienės (2011), vaikų kalbos plėtotę gali kliudyti vienokio ar kitokio lygmens klausos ir intelekto sutrikimai. Leonard (2014) teigia, kad apie 7% žmonių turi neišsivysčiusią kalbą, kurios neįtakoja nei klausos sutrikimai, nei intelekto sutrikimas.

Palačionienė (2003) teigia, kad kai kalba neišsivysčiusi, vaikas gali palyginti neblogai suprasti, kas sakoma, tačiau labai lėtai progresuoja ekspresyvioji kalba. Sutrikusi šių vaikų kalbinė motorika, jiems sunku artikuliuoti garsus. Autorė taip pat teigia, kad šie vaikai daugelį

atsakymų kompensuoja gestais – linkteli galvą vietoj atsakymo „taip“, pirštu rodo į pageidaujamą daiktą ir pan. Kalbos neišsivystymą turintys vaikai gali tarti garsažodžius, atskirus žodžius, tačiau labai sunkiai pereina prie dviejų žodžių frazės, sakinio ir taisyklingo kalbėjimo. Paradis (2010) teigia, kad vaikai, kuriems yra būdingas kalbos neišsivystymas, vėlai pradeda kalbėti taip pat vėliau pradeda naudoti žodžių junginius, t.y. visa kalbos raida vėluoja. Šis periodas tęsiasi iki mokyklinio amžiaus. Šie vaikai turi žemesnius leksinius, morfosintaksinius gebėjimus negu jų bendraamžiai. Autoriaus nuomone, morfosintaksė yra labiausiai paveikta neišsivysčiusios kalbos sritis. Vugs, Knoors ir kt., (2016) teigia, kad vaikai, kurių kalba neišsivysčiusi, turi ribotą gebėjimą vienu metu įsiminti ir apdoroti žodinę informaciją.

Kalbos neišsivystymo laipsniai. Kalbos neišsivystymas skiriamas į tris laipsnius – nežymus, vidutinis ir žymus:

- „nežymiam kalbos neišsivystymui būdinga išplėtotą kalbą su kai kuriais fonetiniais, leksiniais ir gramatiniais netikslumais: nepakankamai išlavėjusi foneminė klausa, vaikų šnekamojoje kalboje pasitaiko tarimo klaidų, nemažai leksinių, semantinių, morfologinių ir fonologinių netikslumų; nedaug apibendrinamųjų sąvokų ir žodžių, reiškiančių abstrakčius daiktus, veiksmus, daiktų ir veiksmų ypatybes, erdvės ir laiko santykius“ (Ivoškuvienė, Tėvelytė, 2015, p. 32);
- „vidutiniam kalbos neišsivystymui būdingi šnekamosios kalbos pradmenys, ribotas kalbos supratimas, žodžiai suvokiami tik konkrečioje situacijoje. Labai ryškūs garsų tarimo trūkumai, vyrauja paprasti vieno žodžio sakiniai, nežinomi žodžiai, veiksmazodžiai keičiami daiktų pavadinimais, gausu agramatizmo. Tačiau vaikų kalbinės galimybės neblogos: bendraujama ne tik gestais, garsažodžiais, bet ir žodžiais“ (Ivoškuvienė, Tėvelytė, 2015, p. 32);
- „esant žymiam kalbos neišsivystymui vaikai visiškai nekalba arba norus ir mintis reiškia garsažodžiais, gestais, mimika. Šie vaikai ribotai supranta kalbą, garsų netaria arba keičia kitais, garsinę analizę ir sintezę neįmanoma; tokie vaikai neturi poreikio pamėgdžioti suaugusiųjų kalbą; bandydami ją pakartoti, pasako tik atskiras žodžio dalis, pasyvusis žodynas gausnis už aktyvųjį“ (Ivoškuvienė, Tėvelytė, 2015, p. 32).

Kalbos neišsivystymo pasekmės. Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. autorės (2014) teigia, kad kalbos neišsivystymo atveju nukenčia ne tik kalba, bet neretai pasitaiko ir kitų pažinimo procesų (regėjimo suvokimo, orientavimosi erdvėje bei laike ir kt.) sutrikimų. Autorės taip pat pažymi, kad minėti sutrikimai kalbos neišsivystymo atveju nėra izoliuoti ir priklausantys nuo lokalių galvos smegenų pažeidimų, o yra glaudžiai susiję su kalbos sutrikimais. „Protinio atsilikimo atvejais orientavimosi erdvėje, laike bei suvokimo sutrikimai žymesni. Kai kalbos neišsivystymo priežastis yra regimojo suvokimo sutrikimas, pažeidimas yra lokalus. Tuomet žymima antrinis

kalbos neišsivystymas dėl intelekto, klausos, regos sutrikimų“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014, p.5).

Leonard (2014) pastebi, kad, nors beveik visada kalbos neišsivystymas nustatomas ikimokyklinio amžiaus vaikams, tačiau daugelis žmonių net ir suaugę turi prastesnius kalbinius gebėjimus nei likusi populiacija. Kalbos neišsivystymas apriboja ne tik vaiko bendravimo galimybes, bet turi įtakos ir jo pažinimo procesams, gali sukelti stresą (Ivoškuvienė, 2011). East, Evans (2008) taip pat teigia, kad „kalbos sutrikimas paveikia vaiko bendravimo įgūdžių formavimąsi, sukelia ilgalaikį stresą. Jis gali lemti pasitikėjimo savimi praradimą, savivertės stoką ir paveikti asmeninius bei socialinius santykius. Be to, kalbos sutrikimas neigiamai veikia vaiko ugdymosi galimybes“ (p. 81).

Dalis vaikų neturi motyvo kalbėti, nežino apie ką kalbėti. Tam įtakos turi tai, jog didelę laiko dalį jie praleidžia prie kompiuterių ir telefonų žaisdami žaidimus, bendraudami trumposiomis žinutėmis, kurios labai skurdina ir iškraipo kalbą. Jie nebemoka bendrauti gyvai, kalbėtis, pasakoti, reikšti minčių. Vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kūrybinė vaizduotė nepakankamai išlavėjusi. Jai trūksta lakumo, sunku reikšti mintis, nevaizdingos išgalvotos istorijos, trumpos savo turiniu, žodžiai ir posakiai neįtaigūs, skurdi leksika. Tai turi įtakos mokykloje vaikų kuriamiems rašinėliams (Ivoškuvienė, 2011). Taip pat šį sutrikimą turintiems vaikams būdingas ir fonologinių įgūdžių trūkumas, t.y. jų rašymo rezultatai yra prastesni lyginant su bendraamžių, neturėjusių kalbos sutrikimų, rašymo įgūdžiais (Ramus, Marshall ir kt., 2013).

Rišliosios kalbos gebėjimai esant kalbos neišsivystymui. Pearce, James ir kt. (2010), teigia, kad kalbos neišsivystymą turinčių vaikų žodiniai pasakojimai struktūriškai yra ženkliai silpnesni lyginant juos su kalbos sutrikimų neturinčių vaikų pasakojimais. Pasakojimuose trūksta struktūros, informacijos, taip pat nenaudojami sudėtingesni ir informatyvesni žodžiai, vaikams sudėtingiau išreikšti mintis. Reuterskiöld, Hansson ir kt. (2011) taip pat sutinka, kad neišsivysčiusią kalbą turintiems vaikams sudėtingiau perteikti savo mintis žodžiu bei daro išvadą, jog tokių vaikų kalbėjimo trūkumai prasidėję ikimokykliniame amžiuje išlieka ir vyresniame amžiuje.

Khmelkova, Bashmakova ir kt. (2019) akcentuoja, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai, kuriems būdingas rišlios kalbos neišsivystymas, neturi savarankiško pasakojimo įgūdžių, jų vartojamų kalbos priemonių lygis skurdus, vyrauja didelis agramatizmas, sutrikęs pasakojimo nuoseklumas. Tyrimai rodo, kad šiems vaikams sunku perteikti, kas nutiko pasakojime. Pasakojimai būna trumpesni, neišraiškingi, pasitaiko nukrypimų nuo esmės ir daug pašalinės informacijos (Ukrainetz, Gillam, 2009). „Vaikai nemoka pasakoti rišliais sakineliais. Sudarydami sakinius pagal siužetinius paveikslėlius, jie daro kalbos derinimo klaidų: praleidžia

prielinksnius, nebaigia sakinio, nežinodami, kaip įvardinti, rodo į daiktą, nupieštą paveikslėlyje. <...> Girdėtas tekstas atpasakojamas nenuosekliai, praleidžiami kai kurie įvykiai“¹ (p. 13-14).

Tyrimai (Khmelkova, Bashmakova ir kt., 2019) rodo, kad ikimokyklinio amžiaus vaikams, kurių rišlioji kalba yra neišvystyta, būdingas nepakankamas frazinės kalbos išsivystymo lygis, o tai žymiai riboja jų galimybes kurti informatyvų ir visavertį bendravimą. Khmelkova, Bashmakova ir kt. (2019) remdamiesi atlikto tyrimo rezultatais, pažymi, jog tokiems vaikams nustatomi šie rišliosios kalbos sutrikimai: teiginių nuoseklumo ir sekos sutrikimas; sunkumai planuojant išsamius teiginius ir jų kalbos dizainą; detalių sintaksinių struktūrų konstravimo klaidos, teiginių semantinio organizavimo sunkumai, ryšio tarp teksto elementų nebuvimas; semantiniai praleidimai, leksiniai sunkumai; klaidos parenkant apibendrinančius žodžius, sinonimus, antonimus; daugiausia trumpų frazių naudojimas; leksinio ir gramatinio teiginių dizaino sunkumai.

Duinmeijer, Jong ir kt. (2012) teigimu, vertinant neišsivysčiusią kalbą turinčių vaikų kalbinius gebėjimus svarbu atsižvelgti į užduoties parinkimą. Autorių nuomone, skirtingos užduotys kelia skirtingus kognityvinius gebėjimus: vaikui kuriant pasakojimą svarbu atsižvelgti į klausos dėmesio išlaikymą, tuo tarpu atpasakojant girdėtą pasakojimą svarbu įvertinti žodžių atkartojimą, t.y. trumpalaikę atmintį. Vis tik pripažįstama, kad vaikai, turintys neišsivysčiusią kalbą, turi ženkliai prastesnius pasakojimo įgūdžius negu vaikai, kurie neturi kalbos sutrikimų.

Apibendrinant, galima teigti, jog kalbos neišsivystymo atveju yra neišlavėjusi fonetika, leksika, kalbos gramatinė sandara ir rišlioji kalba. Vaikai neturi savarankiško pasakojimo įgūdžių, jų vartojamų kalbos priemonių lygis skurdus, vyrauja didelis agramatizmas, sutrikęs pasakojimo nuoseklumas. Šį sutrikimą turintiems vaikams sunku išreikšti savo mintis, tai riboja jų galimybes į visavertį bendravimą.

1.3. Rišliosios kalbos ugdymas, teikiant logopedinę pagalbą

Mokymasis kalbėti nėra pasyvus procesas, nors mes visi gimstame su šiuos gebėjimu, tačiau sudėtingas kalbos struktūros vystymasis yra visiškai priklausomas nuo aplinkos (Suskind, Lewinter–Suskind ir kt., 2018). Anot Skinner, kalba išmokstama operantinio sąlygojimo būdu, o aplinka paspartina tam tikrus garsus ir garsų kombinacijas (Žukauskienė, 2012). Žukauskienė (2012) teigia, kad vaiko kalbos raidą įtakoja aplinka ir biologiniai veiksniai. Todėl turininga ankstyvoji kalbinė aplinka, t.y. kiek ir kaip tėvai kalbasi su vaiku, svarbi kūdikio ir mažo vaiko smegenų vystymuisi (Suskin, Lewinter–Suskind ir kt. 2018). Vaikas, dažnai girdintis tinkamą,

prasmingą kalbėjimą ir norėdamas save išreikšti, galiausiai pradės tokią kalbą vartoti (Suskin, Lewinter-Suskind ir kt., 2018; Hille, Evanschitzky ir kt., 2015).

Ikimokyklinio amžiaus vaikai ugdomi šeimoje, o tėvams pageidaujant ir ikimokyklinio ugdymo įstaigoje pagal ikimokyklinio ugdymo programą³. Ikimokyklinio ugdymo įstaigoje kalbos ugdymas susiejamas su visu ugdymo procesu. Žaidimai bei kiti užsiėmimai skatina kalbos lavėjimą (Pocienė, 2010).

Logopedinės pagalbos tikslai ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose logopedai teikia pagalbą vaikams, turintiems kalbos, kalbėjimo ir komunikacijos sutrikimų. Ugdamt vaikus šiose įstaigose siekiama bendrųjų ir specialiųjų tikslų (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014). Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. autorės (2014) pateikia, kas priskiriama bendriesiems ir specialiesiems tikslams. Bendrieji tikslai: „puoselėti visas vaiko galias, lemiančias jo asmenybės vystymosi ir integracijos į visuomenę sėkmę; sudaryti kuo palankiausias sąlygas perimti tautos dvasinės kultūros pagrindus (dorovinius, estetinius, komunikacinius ir kt.); saugoti ir stiprinti fizinę ir psichinę vaiko sveikatą“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt, 2014, p. 4). Išskiriami šie specialieji tikslai: „kompleksiškas vaiko vertinimas; pirminių ir antrinių vaiko kalbos sutrikimų nustatymas; konkrečios įstaigos vaikui, turinčiam kalbos sutrikimų, rekomendavimas; pasiūlymas vaikui lankyti grupę, atitinkančią jo amžių ir kalbėjimo bei kalbos sutrikimą; potencialių vaiko ugdymosi galimybių nustatymas; vaiko gerovės komisijos sudarymas įstaigoje; individualių, pogrupinių, grupinių logopedinių pratybų derinimas su bendru vaiko ugdymosi procesu pagal ugdymo programą; darbo su vaiko tėvais, auklėtojais organizavimas“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt, 2014, p. 4).

Ikimokyklinėje įstaigoje logopedai atlieka šias funkcijas: „vertina kiekvieno vaiko kalbą, nustato vaiko kalbos sutrikimų bendrumus ir skirtumus; moko vaikus kalbėti ir ugdo jų kalbą, komunikaciją; sutvarko reikalingą dokumentaciją; rengia individualias programas, atsižvelgdama į kalbėjimo ir kalbos sutrikimo priežastį bei struktūrą; veda individualias, pogrupines ar grupines logopedines pratybas; kartu su auklėtoja ir specialiuoju pedagogu keičia ir modifikuoja pagal vaikų kalbinius gebėjimus bendrojo ugdymo programą; padeda organizuoti vaiko dienos ritmą ir pajungti jį kalbai mokytį bei ugdyti; padeda išvengti antrinių sutrikimų“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt, 2014, p. 4).

Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. autorės (2014) pateikia kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimo nustatymo, individualių bei grupinių programų sudarymo principus, kuriuos logopedijoje siūlė taikyti Levina: „vystymosi, sistemingumo ir kalbos ryšio su kitais psichikos procesais“ (p. 4).

³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. ISAK-627 (Lietuvos Respublikos švietimo ir ministro 2011 m. birželio 7 d. įsakymo Nr. V-1009 redakcija)

Logopedinės pagalbos formos. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose vyksta tikslingos individualios, pogrupinės ar grupinės logopedinės pratybos. Individualioms pratyboms logopedas kelia savo tikslus (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014). „Pogruginių ar grupinių logopedinių pratybų tikslas – skatinti vaikus bendrauti tarpusavyje remiantis individualiose pratybose išmoktais kalbos garsais, žodžiais, sakiniais. Ypatingas dėmesys šiose pratybose skiriamas kalbos gramatiniam taisyklingumui formuoti ir rišliajai kalbai ugdyti“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014, p. 6).

Kalbos ugdymo turinys, teikiant logopedinę pagalbą. Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. autorės (2014) pateikia pagrindines darbo kryptis, kurias reiktų pritaikyti per pogrupines pratybas: „garsų tikslinimas; foneminės klausos lavinimas ir garsinės analizės bei sintezės įgūdžių sudarymas; pasyviojo ir aktyviojo žodyno turtinimas naujais žodžiais su tikslinamu garsu remiantis rišliosios kalbos ugdymo tema; rišliosios kalbos ugdymas; regimųjų, erdvės, laiko bei kitų suvokimų lavinimas“ (p. 6).

Rišliosios kalbos ugdymas. „Rišliosios kalbos, kaip minties raiškos proceso, ugdymas bene labiausiai iššūkių kelianti vaiko kalbos ugdymo sritis“ (Bražienė ir Šalkuvienė 2020, p.6). Vaikus, turinčius kalbos neišsivystymą, labai sunku išmokyti rišliai pasakoti, todėl šioms pratyboms skiriamas ypatingas dėmesys. „Jų *tikslas* – mokyti ugdytinius rišliai, sklandžiai, nuosekliai reikšti norus, mintis, ugdyti kūrybingus gebėjimus, fantaziją“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014, p. 7). Rišliosios kalbos gebėjimai sistemingai ir kryptingai ugdomi individualių, pogrupinių pratybų bei kitų veiklų (darbinių, meninių, pažintinių, tiriamųjų, žaidimų) metu (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014).

Rišliosios kalbos ugdymo etapai. „Rišliosios kalbos ugdymas pradedamas nuo dialoginės kalbos“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014, p. 8). Pamažu pereinama nuo situacinės kalbos prie kontekstinės, nuo vientisinio sakinio prie sudėtinio ir galiausiai prie rišlaus pasakojimo. Logopedinėse pratybose mokoma praktiškai vartoti įvairias kalbos dalis bei jų formas (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014). Kalbos rišlumas vystomas naudojant įvairias kalbines priemones, kurios sujungia mintis tekste, ir yra svarbus rišlios kalbos vystymo elementas (Lapadat, MacMillan ir kt., 2013). Khmelkova, Bashmakova ir kt. (2019) mano, jog darbas su vaikais ugdant jų kalbos rišlumą turėtų būti nukreiptas į rišlių, logiškai suprojektuotų teiginių konstravimo įgūdžių ugdymą, žodyno aktyvinimą ir praturtinimą, teisingo žodžių vartojimo nuoseklioje kalboje formavimą. Taip pat Khmelkova, Bashmakova ir kt. (2019) pateikia pagrindines rišliosios kalbos ugdymo užduotys: mokyti nuosekliai ir logiškai išreikšti savo mintis, aplinkinio gyvenimo įvykius ir asmeninę patirtį; išplėsti ir suaktyvinti vaikų žodyną, remiantis gilinančiomis idėjomis apie aplinką; tobulinti kalbos gramatinę struktūrą; mokyti savarankiško pasakojimo (pagal vizualų planą, pagal paveikslėlį);

Ambrukaitis (2000) nurodo, jog vaikų žodyno ugdymo šaltiniai be galo platus, įvairūs: grožinė literatūra, mokykliniai vadovėliai, suaugusiųjų kalba, televizija, radijas, kinas. Pasak autoriaus, svarbu iš karto pradėti kryptingai ugdyti vaiko šnekamąją kalbą: taisyti tarties klaidas, tikslinti, turtinti ir aktyvinti žodyną, mokyti sudaryti ir vartoti sakinius, pratinti dalyvauti pokalbiuose, kurie gali būti vedami: tiesiogiai stebint aplinkos daiktus ir reiškinius; remiantis perskaitytomis pasakomis ir kt. kūriniais, pagal paveikslus; dirbant praktinį darbą per pratybas (Ambrukaitis, 2006).

Kupersmitt, Yifat ir kt. (2014) teigia, kad per pasakojimus vaikai išmoksta, kaip kalbėti apie įvykius, patirtis, jausmus panaudojant savo kalboje daugiau nei vieną sakinį. Pradžioje neapsieinama be saugusiųjų ar bendraamžių pagalbos palaikant pokalbį, o vėliau tekstas (pasakojimas) virsta savarankišku, dekontekstualizuotu tekstu, kuriame paties vaiko (su labai maža verbaline pagalba iš šalies), kas rodo rišlios kalbos plėtojimąsi.

Rišliosios kalbos ugdymo strategijos. Bražienė, Šalkuvienė (2020), vadovaujantis Barzdonyte–Morkevičiene (2009), išskiria šias gebėjimų pasakoti ugdymo strategijas: „*konstatuojamoji (pranešamoji)* (pranešimas, pranešimas apie įvykį / veikėją, jo vietą, veiksmą, pranešimas reklamuojant); *aiškinamoji* (situacijos aiškinimas, aiškinimas nurodant veiksmo priežastį / priežasties ir pasekmės ryšį / tikslą, įvykio aplinkybių / daikto paskirties / kelio / procesų aiškinimas); *apibūdinamoji* (apibūdinti žmogaus išvaizdą, daiktą, gyvūną, patalpos vidų); *siužetinė* (kūrybinis girdėto teksto atpasakojimas, pasakojimas pagal paveikslėlių seriją / siužetinį paveikslą, pradėto pasakojimo kūrimas, teksto kūrimas pagal pavyzdį)“ (p. 6).

Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., (2014) pateikia rišliosios kalbos ugdymo strategijas, kurias siūlo Federavičienė: atkuriamasis atpasakojamasis pasakojimas; apibūdinamasis pasakojimas; kūrybinis siužetinis pasakojimas; fantazinis pasakojimas. Autorės aprašo šias strategijas, pateikdamos rekomendacijas praktikai.

Atkuriamasis atpasakojamasis pasakojimas. Vaikai turi atpasakoti neilgus, keletą kartu girdėtus pasakojimus, įvykius. Pasakojimams pajvairinti naudojamos įvairios knygelių iliustracijos, žaislai, nuotraukos, paveikslėliai ir t.t. Šiuose pasakojimuose nuolat kartojasi įvykiai, posakiai, todėl vaikai greičiau juos įsimena. Vaikams pateikiami klausimai, kurie padeda atkurti pasakojimą (Ivoškuvienė, Monkevičienė ir kt., 2014).

Apibūdinamasis pasakojimas. Šis pasakojimas pradedamas nuo objekto apibūdinimo (apie daiktą pagal logopedės pavyzdį ir/ar planą; apie daikto paveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį; savarankiškas pasakojimas pagal planą; savarankiškas pasakojimas apie daiktą, apie daikto paveikslą; pagal siužetinį paveikslą) (Ivoškuvienė, Monkevičienė ir kt., 2014, p. 8).

Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. (2014) teigia, kad vaikams nesudėtinga kurti apibūdinamuosius pasakojimus, jie būna nuoseklūs, logiški. Kuriant apibūdinamuosius

pasakojimus naudojami natūralūs daiktai, vaisiai, daržovės, žaislai, paveikslai, taip pat remiamasi vaikų patirtimi. „Vaikai prisimena ir pasakoja apie save vartodami įvairius žodžius, posakius. Asmeninius įspūdžius atpasakoja nuosekliai, rišliai“ (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014 p. 9).

Efimova ir Shadrina (2016) atkreipia dėmesį į tai, jog apibūdinamojo teksto kalbinė ypatybė leidžia nustatyti darbo su vaikais turinį mokant juos apibūdinti:

- mokyti vaikus apibūdinti įvairius objektus (žaislus, namų apyvokos daiktus, augalus, gyvūnus) nenukrypstant nuo temos, naudojant įvairias sakinių ir apibūdinimo dalių sąsają priemones, įskaitant sinonimus;
- skatinti vaikus objektą pavadinti skirtingais žodžiais, pavadinimais;
- mokyti išreikšti savo įspūdžius apie aplinkinius objektus naudojantis raiškos priemonėmis: epitetais, palyginimais, metaforomis, vadovaujantis meninio aprašymo stilistinėmis ypatybėmis.

Tikslus apibūdinimas neišsivaizduojamas be išvystyto gebėjimo stebėti, išryškinti būdingus daiktų bruožus, žinių apie spalvų, formų, dalių, medžiagų, iš kurių gaminami daiktai, pavadinimus, t.y. be sensorinės kultūros pagrindo. Objektus galima apibūdinti tiek tiesiogiai suvokiant, tiek iš atminties, vaikas gali sukurti bendrą objekto vaizdą, fantazuoti, pavyzdžiui, apibūdinti pasakų trobelę, ateivių laivą, naują aprangos stilių, naują buto dizainą ir kt. (Efimova ir Shadrina, 2016).

Įvairiose ikimokyklinio amžiaus grupėse vaikai apibūdina skirtingus objektus. Jaunesnėse grupėse didelę vietą užima žaislų, daiktų paveikslėlių, naminių ir laukinių gyvūnų apibūdinimas tiek tiesiogiai suvokiant, tiek iš atminties. Vyresnėse grupėse apibūdinimo medžiaga tampa sudėtingesnė. Vaikai apibūdina drabužius, indus, mokyklinius reikmenis, meno kūrinius, gamtos daiktus. Būtent tuo metu kalba pasiekia aukštesnį kokybinį išsivystymo lygį: vyresni ikimokyklinukai supranta loginę ir kompozicinę teksto konstrukciją, taip pat padidėja gebėjimas savo istorijose naudoti išraiškos priemones. Yra galimybė gana nuosekliai ir aiškiai sudaryti aprašomuosius teiginius siūloma tema (Efimova, Shadrina, 2016).

Anot Ivoškuvienės, Mamonienės ir kt. (2014), esant nežymiam rišliosios kalbos sutrikimui, vaikus galima mokyti pasakoti pagal logopedės pateiktą planą (be pasakojimo pavyzdžio), apibūdinti kelis objektus juos lyginant. Pasakojant, siūloma sudaryti sudėtinius sakinius panaudojant įvairiais jungtukais (o, ir, bet, , nes, kad, kodėl).

Kūrybinis siužetinis pasakojimas. Siekiant, kad vaikai išsamiau pasakotų ir išreikštų savo nuomonę, galima pateikti klausimus. Taip pat rekomenduojama aptarti pasakojimo siužeto dalis, t.y. pasakojimo pradžią, įvykių eigą, pabaigą. Vaikai gali sukurti:

- a) logopedės pasakojimui pabaigą;

- b) pradžia (logopedei pateikus pabaigą);
- c) pradžia ir pabaigą (logopedei pateikus įvykių eigą);
- d) visą rišlų pasakojimą;
- e) spontanišką pasakojimą bet kokia tema (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014 p. 9).

Fantazinis pasakojimas. Vaikams siūloma būti pasakotojais, pasakų kūrėjais, nes tada jie gali mokytis monologinės kalbos (Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt., 2014).

Bražienė ir Šalkuvienė (2020) teigia, kad ikimokyklinukai mėgsta pasakoti, tačiau jiems sudėtinga, nes dar negeba susidaryti nuoseklaus pasakojimo schemos. „Kad vaikams būtų aiškūs pedagogo lūkesčiai, kokie turėtų būti jų pasakojimai, kaip juos pradėti/baigti, apie ką svarbu pasakoti, reikalingas ugdytojo pavyzdys ir patarimai. Pedagogai turi būti dėmesingi vaikų išsakomoms mintims, papildomais klausimais skatinti ir plėsti vaikų pasakojimus, kartu *koreguojamuoju grįžtamuoju ryšiu*⁴ padėti jiems tvarkyti minčių logiką, plėtoti bei tikslinti žodžių formų ir sintaksinių junginių vartojimą ir pan.“ (Bražienė, Šalkuvienė, 2020, p. 7). Ivoškuvienė, Mamonienė ir kt. (2014) siūlo tarimo, žodžių derinimo ir kitas pasakojimo klaidas taisyti atsargiai.

Kitos rišliosios kalbos ugdymo strategijos, požiūriai. Артемьева (2019) rišliosios kalbos lavinimui siūlo taikyti *TIPS (Theory of Inventive Problems Solving) teoriją*, sukurtą išradėjo Henriko Altšulerio. Vėliau ši teorija M. Strauningo buvo adaptuota ikimokykliniam amžiui ir šiandien tai yra viena iš efektyviausių ugdymo strategijų, sujungiančių darbą, susijusį su kalbos veiklos plėtojimu ir mąstymo bei vaizduotės formavimu. Šiuo metu TIPS teorijos strategijos sėkmingai naudojamos įveikiant kalbos sutrikimus, siekiant padidinti visų kalbos priemonių įvaldymo efektyvumą ir ugdyti išsiringumą, kūrybinę vaizduotę ir dialektinį ikimokyklinio amžiaus vaikų mąstymą (Артемьева, 2019).

Pagrindiniai ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių neišsivysčiusią kalbą, TIPS teorijos tikslai yra rišlios kalbos formavimas ir plėtojimas, pagrįstas kūrybinio mąstymo aktyvinimu produktyviai pažintinei, tiriamajai veiklai ir išsiringumui. Naudojant TIPS teorijos strategijas, pagrindinis uždavinys yra ne suteikti vaikams žinių, o išmokyti vaikus jas rasti. Teorijos pagrindas – darbas su pasakomis, problemų, esančių pasakose sprendimu ir naujų pasakų kūrimu, naudojant specialią techniką. Dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais kalbos raidos kryptimi, vadovaujamosi šiais TIPS teorijos uždaviniais:

- mokyti vaikus kūrybiškai pasakoti iš paveikslėlio;
- dirbti su prieštariniais;
- mokyti ikimokyklinukus kurti logines istorijas pagal nuotraukų seriją;

⁴ Koreguojamasis grįžtamas ryšys – kai užuot akivaizdžiai sukritikavus vaiką, tiesmukai nurodant jo klaidą, korektiškai atsakoma, vartojant taisyklą formą (Hille ir kt., 2015, p. 109).

- formuoti klasifikavimo įgūdžius;
- mokyti vaikus rašyti ir kurti žodžius;
- mokyti vaikus fantazijos metodų (Гусельникова, 2016).

Гусельникова (2016), Гребенюк, Маслова ir kt. (2019) išskiria keletą TIPS teorijos strategijų, skirtų lavinti vaikų rišliąją kalbą:

- *Pasakų modeliavimas.* Šia strategija pirmiausia siekiama mokyti ikimokyklinukus kurti pasaką pagal dalykinį – scheminį modelį. Vaikui parodomas koks nors paveikslėlis ar daiktas, kuris turėtų tapti vaiko fantazijos atspirties tašku. Pavyzdžiui: juodas namas (tai gali būti raganos ar kito personažo namas, bet jis yra juodas, nes jame gyvenantis personažas yra blogas ...). Kitame etape galima vaikui pasiūlyti kelias korteles su įvairių herojų (žmonių, gyvūnų, pasakų personažų, magiškų daiktų, reiškinių) atvaizdu. Vaikui lieka tik pasirinkti ir pasakos kūrimas turėtų būti greitesnis.
- *Pasakų koliažas.* Kuriama nauja pasaka, paremta pasakomis, kurias jau vaikams žino. Pavyzdžiui, pedagogas sako: Miške Buratinas susitiko su Pagranduku ir jie kartu nuvyko aplankyti lapės į raganos trobelę.
- *Žinomi herojai naujomis aplinkybėmis* lavina vaikų vaizduotę, laužo įprastus stereotipus, sukuria sąlygas, kuriose pagrindiniai veikėjai išlieka, tačiau patenka į naujas aplinkybes, kurios gali būti fantastiškos, neįtikėtinės. Pavyzdžiui, pasakoje „Coliukė“ pateikiama nauja situacija: mergaitės kelyje sutinkamas vilkas. O „Pasakoje apie žveją ir žuvį“ žuvis norėjo susitikti su pačia senute.
- *Herojų gelbėjimo situacijos pasakose* yra prielaida kurti įvairius siužetus ir pasakų pabaigas. Be situacijos komponavimo gebėjimo, vaikas mokosi surasti išeitį iš sunkių aplinkybių. Pavyzdžiui, vaikui sakoma: „Vieną dieną mažas kiškutis bėgo miško takeliu ir staiga įkrito į gilią duobę...“ Po to vaiko prašoma pasiūlyti, kaip gelbėtų kiškutį.
- *Pasakos padeda pažvelgti į žinomus siužetus naujai.* Pavyzdžiui, sena pasaka „Vilkas ir 7 ožiukai“ nauju būdu virsta pasaka – „Ožka ir 7 vilkai“.
- *Pasaka klausimais.* Žaidžia keli vaikai. Kiekvienas vaikas iš eilės turi atsakyti į savo klausimą, tęsdamas bendros istorijos siužetą. Klausimai: Kur vyko veiksmas? Kas buvo pagrindinis veikėjas? Kur jis buvo? Ką jis darė? Kur jis ėjo? Su kuo jis susitiko? Ką tu pasakei? Ką jie jam atsakė? Kuo tai baigėsi?
- *Pasakos pabaigos kūrimas.* Gyveno kartą meškiukas. Jis buvo mažas, rudas ir labai vienišas. Meškiukas nusprendė susirasti draugą. Jis keliavo pro eglutes į miško pakraštį. Staiga meškiukas pamatė kažkokį gyvūną, einantį link jo, ilgomis kojomis ir dideliais ragais...

Гусельникова (2016), Гребенюк, Маслова ir kt. (2019) teigia, kad TIPS teorijos strategijos gali tapti efektyvia priemone ugdyti ikimokyklinio amžiaus vaikų rišliąją kalbą. Specialių TIPS teorijos strategijų naudojimas padeda organizuoti koreguojamąją – lavinamąją veiklos sistemą, skirtą mokyti kūrybinių pasakojimo būdų, kurie prisideda prie rišliosios kalbos lavinimo. Autorės nurodo, jog TIPS teorijos strategijų naudojimas rišlios kalbos lavinimo procese suteikia neabejotinų pranašumų:

- stiprina vaikų pažintinę veiklą;
- kuria motyvacines nuostatas kūrybiškumui reikštis;
- kuria sąlygas vaizdinės kalbos vystymuisi (vertinamojo žodyno, vaizdinę reikšmę turinčių žodžių, sinonimų ir antonimų žodyno turinimas);
- padidina visų kalbos priemonių įvaldymo efektyvumą;
- formuoja sąmoningumą konstruojant leksines ir gramatines struktūras;
- lavina analitinių ir sintetinių operacijų lankstumą protinėje veikloje.

Apibendrinant, galima teigti, kad svarbiausias logopedinės pagalbos tikslas – puoselėti visas vaiko galias, lemiančias jo asmenybės vystymosi ir integracijos į visuomenę sėkmę. Šį ir kitus tikslus galima įgyvendinti per tikslingas logopedinės pratybas (individualias, pogrupinės ar grupinės). Logopedinių pratybų metu ugdytiniai mokomi rišliai, sklandžiai, nuosekliai reikšti pageidavimus, mintis, aplinkinio gyvenimo įvykius ir asmeninę patirtį; plečiamas ir aktyvinamas vaikų žodynas; tobulinama kalbos gramatinė struktūra; mokoma savarankiškai pasakoti; ugdomi kūrybingumo gebėjimai, fantazija. Atlikus literatūros šaltinių analizę, išryškėjo 4 rišliosios kalbos ugdymo strategijų blokai: atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį kūrimo; apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo; kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo; pasakų kūrimo.

2. IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS NEIŠSIVYSTYMĄ, RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMAI IR JŲ UGDYMAS

2.1. Tyrimo metodologija ir metodai

Magistro darbe „Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių neišsivysčiusią kalbą, rišliosios kalbos gebėjimų ugdymas“ siekama atsakyti į išsikeltus **probleminius klausimus**: *Kokie yra svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai, kurių ugdymui skiriamas didžiausias dėmesys, teikiant logopedinę pagalbą? Kokie yra rišliosios kalbos ugdymo ypatumai, teikiant logopedinę pagalbą vaikams, kurių kalba neišsivysčiusi? Kokias strategijas įvairiems rišliosios kalbos gebėjimams ugdyti logopedai taiko dažniausiai?*

Siekiant įgyvendinti išsikeltą tyrimo tikslą – išanalizuoti ikimokyklinio amžiaus (4–6 metai) vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą (neišskiriant kalbos neišsivystymo laipsnių), rišliosios kalbos ugdymo ypatumus, teikiant logopedinę pagalbą, buvo atliekamas kiekybinis tyrimas. Kiekybiniam tyrimui atlikti buvo pasirinktas anketinės apklausos metodas. Tyrimo instrumentas – anketa (žr. 1 priedą), kurioje pateiktos Likerto ir intervalinės skalės, bei atviro tipo klausimai. Klausimyne respondentams buvo pateikta 18 klausimų, kurie pateikti 4 blokuose.

Pirmuoju, demografiniu, klausimų bloku, kurį sudaro 1–5 klausimai, buvo siekiama išsiaiškinti duomenis apie respondentų kvalifikacinę kategoriją, logopedinio darbo stažą, darbovietę bei prašyta įvertinti turimą darbo patirtį ugdant vaikų rišliosios kalbos gebėjimus. Taip pat buvo siekta išsiaiškinti, kiek vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą (nežymų, žymų, vidutinį), lanko, tyrime dalyvavusių logopedų organizuojamas, logopedines pratybas.

Antruoju, klausimų apie vaikams būdingus rišliosios kalbos gebėjimus, bloku, kurį sudaro 6–8 klausimai, buvo siekiama išsiaiškinti logopedų nuomonę apie ikimokyklinio amžiaus vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą, būdingus ir svarbiausius rišliosios kalbos gebėjimus, siekta išsiaiškinti, kurios vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, sritys yra labiausiai sutrikusios bei prašoma nurodyti, kokie šių vaikų turimi rišliosios kalbos gebėjimai.

Trečiuoju, klausimų apie vaikų rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo ypatumus, teikiant logopedinę pagalbą, bloku, kurį sudaro 9–14 klausimai, buvo siekiama išsiaiškinti logopedų nuomonę apie vyraujančias logopedinės pagalbos formas, keliamus tikslus ir taikomas priemones, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliąją kalbą.

Ketvirtuoju, klausimų apie vaikų rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo strategijas, bloku, kurį sudaro 15–18 klausimai, buvo siekiama atskleisti logopedų nuomonę apie ikimokyklinio amžiaus

vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą, taikomas rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo strategijas.

Respondentams buvo pateiktas tyrimo tikslas. Tyriamieji galėjo laisva valia nuspręsti ar dalyvauti tyrime ir klausimyną užpildyti jiems patogiu laiku. Respondentams buvo garantuotas anonimiškumas ir tik statistiškai apibendrintų duomenų skelbimas. Tyrimo metu buvo laikomasi sąžiningumo, teisingumo principų.

Anoniminės anketos duomenys apdoroti ir analizė atlikta Microsoft Office Excel (2010), SPSS (Statistical Package for Social, 23 versija), Windows Microsoft Word (2010) programomis. Kiekybiniai duomenys analizuojami taikant *aprašomosios statistikos metodus*. Pateikiami dažniai, atsakymų vidurkiai (M) ir standartinis nuokrypis (SD), nepriklausomumo kriterijus ir Stjudento T kriterijus dviem nepriklausomoms imtims. Atviro tipo klausimų gauti duomenys analizuoti taikant *turinio analizės metodą*.

2.2. Tyrimo imtis ir respondentai

Tyrimo imties sudarymas. Pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis 2019–2020 m. m. pradžioje Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigose dirbo 602 logopedai, tačiau, kiek logopedų dirba pedagoginėse ar švietimo pagalbos tarnybose bei privačiuose kabinetuose ar centruose, duomenų nepateikiama, todėl apskaičiuojant tyrimo imtį, buvo nurodyta populiacija $N=602$ ir 95% tikimybė, bei 5% paklaida. Taigi, buvo apskaičiuota, jog reiktų apklausti 235 respondentus norint, kad apklausos rezultatai atspindėtų populiacijos nuomonę. Taip pat buvo apskaičiuota tyrimo imtis su 7% paklaida. Gauti duomenis parodė, kad minimali respondentų imtis turėtų būti $N=148$.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo logopedai ($N=150$), teikiantys logopedinę pagalbą ikimokyklinio amžiaus vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą. Tyrimas vyko 2020 m. lapkričio mėnesį. Anketa buvo patalpinta www.apklausa.lt portale, o nuoroda į anketą buvo pateikta socialiniame tinkle esančiose grupėse, skirtose logopedams. Taip pat buvo išsiųsta 220 elektroninių laiškų ir žinučių su nuoroda į anketą.

Respondentai. Visi duomenys apie respondentus (kvalifikacinė kategorija, darbo patirtis, darbovietės tipas) pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Respondentų demografiniai duomenys

Kvalifikacinė kategorija	Atv.	%
Logopedas	64	43
Vyresnysis logopedas	42	28

1 lentelės tęsinys 26 puslapyje

1 lentelės tęsinys

Logopedas metodininkas	41	27
Logopedas ekspertas	3	2
Logopedinio darbo patirtis	Atv.	%
Iki 5 metų	42	28
6–10 metų	37	24
11–15 metų	25	17
Daugiau nei 15 metų	46	31
Darbovietės tipas	Atv.	%
Bendro tipo ikimokyklinio ugdymo įstaiga	116	70
Specializuota ugdymo įstaiga	9	5
Sveikatos priežiūros įstaiga (poliklinika, ART)	12	7
Pedagoginė–psichologinė tarnyba	5	3
Privati veikla	24	14
Vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, skaičius	Atv.	%
1–5 vaikai	45	30
6–10 vaikų	48	32
11 ir daugiau vaikų	57	38

Kaip matyti 1 lentelėje didžioji dalis tyrime dalyvavusių logopedų turi logopedo *kvalifikacinę kategoriją*. Į apylyges dalis pasiskirstė vyresnieji logopedai ir logopedai metodininkai. Mažiausiai tyrime dalyvavo eksperto kvalifikacinę kategoriją turinčių logopedų.

Taip pat 1 lentelėje matyti, kad tiriamieji *pagal darbo stažą* pasiskirstė į tris apylyges dalis. Daugiausia yra logopedų, dirbančių daugiau nei 15 metų. Šiek tiek mažesnis logopedų skaičius, dirbančių iki 5 metų, bei logopedų, kurie dirba 6–10 metų. Mažiausias procentas logopedų, dirbančių 11–15 metų. Dauguma logopedų, dirba bendro tipo ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Atlikus duomenų analizę taip pat paaiškėjo, kad 11 procentų logopedų, dalyvavusių tyrime, dirba dviejose darbovietėse.

Tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti, *kiek ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą (nežymų, vidutinį, žymų), lanko logopedines pratybas*, kurias organizuoja tyrime dalyvavę logopedai. Apibendrinus duomenis, matyti, kad dauguma logopedų per logopedines pratybas ugdo 11 ir daugiau vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą. Likusi dalis logopedų pasiskirto į panašaus dydžio grupes, kurios parodo, kad respondentai per logopedines pratybas ugdo 1–5 vaikus ir 6–10 vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą.

Siekiant sužinoti ar logopedinio darbo stažas turi įtakos *respondentų įgytai patirčiai*, logopedų buvo prašoma apibūdinti turimą darbo patirtį su vaikais, ugdant jų rišliosios kalbos gebėjimus (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Logopedų turima darbo patirtis su vaikais, ugdant jų rišliosios kalbos gebėjimus

		Turiu truputi darbo patirties	Turiu gana daug darbo patirties	Turiu daug, sistemingos ilgametės darbo patirties	X ²	p
iki 5 metų	N	30	12	0	89,667 ^a	0,000
	%	71%	29%	0%		
6–10 metų	N	9	26	2		
	%	24%	70%	5%		
11–15 metų	N	2	19	4		
	%	8%	76%	16%		
daugiau nei 15 metų	N	0	23	23		
	%	0%	5 %	50%		

Norint išnagrinėti ar egzistuoja statistiškai reikšmingi skirtumai tarp grupių, buvo atlikta statistinė duomenų analizė ir pritaikytas X² nepriklausomumo kriterijus. Suskaičiavus dažnius, galima matyti, kad pusė respondentų, dirbančių daugiau nei 15 metų, statistiškai reikšmingai dažniau nurodo, kad turi gana daug darbo patirties ir kita dalis respondentų nurodo, kad turi daug sistemingos ilgametės darbo patirties. Nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas (statistinis reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$) – tik 29% respondentų, turinčių iki 5 metų darbo patirties save vertina kaip turinčius gana daug darbo patirties, tuo tarpu grupėje, turinčių daugiau nei 15 metų darbo patirties, net 50% nurodo, kad jie turi daug, sistemingos ilgametės darbo patirties, o 6–10 ir 11–15 metų darbo patirtį turinčių grupėje daugiausiai respondentų nurodo, kad jie turi gana daug darbo patirties. Taigi, dauguma tyrime dalyvavusių logopedų turi ilgametę darbo patirtį ir yra sukaupę pakankamai patirties ugdant vaikų rišiąją kalbą.

2.3. Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimai

Siekiant sužinoti apie vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbos ypatumus, tyrime dalyvavusių respondentų buvo prašoma 10 balų skalėje pažymėti, *kurios vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, sritys yra labiausiai sutrikusios* (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Labiausiai sutrikusios sritys, esant kalbos neišsivystymui

Sritys	M	SD
Rišlioji kalba	9,43	0,98
Kalbos gramatinis taisyklingumas	9,07	1,35
Žodynas	8,85	1,29
Foneminio suvokimo ir garsinės analizės gebėjimai	8,51	1,63

3 lentelės tęsinys 28 puslapyje

3 lentelės tęsinys

Komunikacija ir bendravimas	8,40	1,59
Girdimasis dėmesys ir atmintis	8,17	1,40
Artikuliacinio aparato judesiai	7,01	2,41
Regimasis dėmesys ir atmintis	6,98	1,94
Smulkioji motorika	6,86	2,22
Elgesys ir emocijos	6,55	2,53

Dauguma logopedų nurodė, kad šios vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, sritys yra labiausiai sutrikusios: rišlioji kalba ($M=9,43$; $SD=0,98$), kalbos gramatinis taisyklingumas ($M=9,07$; $SD=1,35$) ir žodynas ($M=8,85$, $SD=1,29$). Anot logopedų, mažiau sutrikusios šios sritys: regimasis dėmesys ir atmintis ($M=6,98$; $SD=6,98$), smulkioji motorika ($M=6,86$; $SD=2,22$), elgesys ir emocijos ($M=6,55$; $SD=2,53$). Tikėtina, kad šios sritys mažiau įtakoja kalbos neišsivystymo pobūdį. Standartinis nuokrypis parodo, kad atsakydami į tam tikrus klausimus respondentai buvo labiau linkę pateikti skirtingesnius atsakymus ir atitinkamai turėti skirtingesnes nuomones – didžiausia duomenų sklaida vertinant elgesį ir emocijas ($SD=2,53$) bei artikuliacinio aparato judesius ($SD=2,41$), mažiausia – rišliąją kalbą ($SD=0,98$). Tikėtina, kad didesnė duomenų sklaida priklauso nuo to, kad atitinkamos sritys yra sunkiau pamatuojamos ir įvertinamos ir logopedai gali turėti skirtingesnę nuomonę apie tokių sričių vertinimą.

Tyrime siekta atskleisti, kokie ikimokyklinio amžiaus vaikų rišliosios kalbos gebėjimai yra svarbūs. Logopedai išsakė savo nuomonę, *kiek svarbūs šie rišliosios kalbos gebėjimai* (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. **Rišliosios kalbos gebėjimai**

Rišliosios kalbos gebėjimai	M	SD
Pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius)	4,47	1,03
Pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą	4,47	1,00
Pasakoti remiantis asmenine patirtimi	4,47	0,95
Paaikškinti situaciją	4,45	0,99
Apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes	4,42	0,96
Atsakyti į klausimus	4,33	1,43
Apibūdinti du objektus juos lyginant	4,25	1,01
Atpasakoti girdėtą tekstą	4,21	1,04
Kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą	4,20	1,10
Kurti pasakojimą pagal pateiktą pradžią	4,01	1,14

Logopedų vertinimu svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai yra: pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą ($M=4,47$; $SD=1,03$), pasakoti remiantis asmenine patirtimi ($M=4,47$; $SD=1,00$), pasakoti pagal paveikslėlius ($M=4,47$; $SD=0,95$). Logopedų nuomone mažiau svarbus gebėjimas – kurti pasakojimą pagal pateiktą pradžią ($M=4,01$; $SD=1,14$). Galima prielaida, kad logopedai, atsižvelgdami į ugdytinių poreikius, rečiau ugdo šį gebėjimą, nes vaikams gana sudėtinga kurti pasakojimą pagal duotą pradžią. Atsakymų pasiskirstymas tarp respondentų atsakymų nėra labai žymus – panašiausia nuomonė yra dėl pasakojimo remiantis asmenine patirtimi ($SD=0,95$), labiausiai atsakymai skyrėsi dėl gebėjimo atsakyti į klausimus ($SD=1,43$).

Taip pat respondentų buvo prašoma *apibūdinti vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, turimus rišliosios kalbos gebėjimus*. Atlikus duomenų analizę, paaiškėjo, kad rišliosios kalbos gebėjimus apibūdino du trečdaliai ($N=100$) logopedų. Tai rodo, kad logopedai yra linkę vaiko kalbą vertinti laikantis visuminio požiūrio, nedetalizuodami vaikams būdingų rišliosios kalbos gebėjimų. Tik 15% apibūdino vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, turimus rišliosios kalbos gebėjimus, t.y. stipriąsias sritis:

Geba perteikti turinį, dažnai remiasi savo patirtimi. Pvz. „Čia katinas guli. O mano Micius irgi guli pas sesę“ [1 – log.]. Gali atsakyti į klausimus apie esamą situaciją, komentuoti, kas dabar vyksta, atsakyti į klausimus apie save [1 – log.]. Moka papasakoti apie kokį nors įvykį. Geba pasakoti vientisiniais, nesudėtingais sakiniiais. Gali pabaigti logopedo pradėtą pasakojimą [1 – log.]. Vaikai geba nors trumpai papasakoti kokį nors įdomų įvykį, susijusį su juo ar jo šeima. Kai kuriems vaikams netrūksta fantazijos pasakojant apie kokius nors herojus, mūšius. Geba palyginti du skirtingus ar panašius daiktus ar objektus vieną su kitu, bei nurodyti jų panašus bei skirtumus [1 – log.]. Pasakojimas dažnai būna nuoseklus, geriau sekasi pasakoti turint vaizdinę pagalbą. Labai dažnai naudojasi gestais ar suvaidina situaciją [1 – log.]. Sakiniuose vartoja pagrindinės kalbos dalis [1 – log.]. Geba plėtoti dialoginę kalbą (pvz. žaidimas - pokalbis telefonu), atsakyti į užduodamus klausimus stebėdami paveikslėlį [1 – log.].

Likusi dalis respondentų apibūdino, kokie yra šios grupės vaikų *rišliosios kalbos trūkumai*, labiau orientuodamiesi į silpnąją gebėjimų sritį (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. **Vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą, būdingi rišliosios kalbos trūkumai**
($N=85$)

Kategorija	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai	Teiginių sk.
Patiriami sunkumai	Sunkumai pasakojant, atpasakojant	<i>Vaikai nenoriai pasakoja, vis reikia papildomų klausimų. Savarankiškai beveik nepasakoja [1 – log.]. <...> mintys padrikos, pasakojimai nenuoseklūs (su įvairiais šuoliais ir nukrypimais į kitas temas, prisiminimus) [1 – log.]. Vaikai nori daug pasakoti, tačiau jų kalba yra gramatiškai netaisyklinga, nerišli [1 – log.]. Vaikai dažniausiai net nebando pasakoti pagal siužetinį paveikslėlį, reikalinga klausimų pagalba [1 – log.]. Jie nepasakoja, o tik pasidalina įspūdžiais apie nutikimus, labai daug naudoja kūno kalbos, gestų, mimikos [1 – log.]. Nepasakoja nei iš</i>	41

5 lentelės tęsinys 30 puslapyje

5 lentelės tęsinys

		<i>asmeninės patirties, nei pagal pateiktus paveikslukus, atsako daugiausia vienu žodžiu [1 – log.].</i>	
	Kalba gramatiškai netaisyklinga	<i>Dažnai nederina kalbos dalių (skaitvardžio, būdvardžio su daiktavardžiu). [3 – log.]. Dažnai vaikų kalba nerišli gramatiškai netaisyklinga [1 – log.]. Dažnos gramatinės kalbos klaidos, painioja žodžių gimines ir kt. Retai vartoja prielinksnius, juos painioja [1 – log.]. Dažniausiai nederina skaitvardžių su daiktavardžiais (du mašinos, dvi berniukai) prielinksniu vartojimas (a kėdes - ant, a kėde - po ...) Įvairios linksnių derinimo klaidos (Aš noreti obuolys....) [1 – log.].</i>	40
	Skurdus žodynas	<i>Aktyvusis žodynas siauresnis už pasyvųjį [1 – log.]. <...> žodynas skurdus, ypač pasakojant iš atminties. Skurdus pasyvusis žodynas [1 – log.]. Žodynas <...> buitinio lygmens [1 – log.].</i>	32
	Nerišli, nenuosekli kalba	<i>Bendrai įvairaus amžiaus vaikams turintiems, kalbos neišsivystymą, sunku bendrauti, sunku reikšti savo norus, mintis, kiti jų nesupranta [1 – log.]. Rišliosios kalbos gebėjimai yra silpni [1 – log.]. Būna ribotas bendravimas su grupės vaikais, nes supranta, kad netinkamai kalba arba nemoka pasakyti, kaip draugas bei nemoka tinkamai draugauti (pakviesti draugą žaidimui, dalintis, spręsti problemas...) [1 – log.].</i>	27
	Trumpi, neišplėstiniai sakiniai	<i>Nepasako pilno sakinio, keičia žodžius vietomis [1 – log.]. Sakiniai iš 1-2 žodžių <...> [1 – log.]. Neteisinga žodžių tvarka sakinyje, sunku užbaigti sakinį <...> [1 – log.]. Kalba trumpais sakiniais, pavieniais žodžiais [1 – log.].</i>	23
	Sunkumai atsakant į klausimus	<i>Vaikams itin sunku į pateiktus klausimus atsakyti pilnu sakiniu, jie dažnai negirdi, ko yra klausiama [1 – log.]. Atsakinėdami į klausimus apsiriboja vienu žodžiu, kartais negeba pakartoti suformuluotos frazės ar kelių žodžių sakinio [1 – log.].</i>	15

Dauguma logopedų nurodė, jog vaikai patiria sunkumų pasakojant, atpasakojant, jų kalba gramatiškai netaisyklinga, skurdus žodynas. Tikėtina, kad logopedai neišsiginio į klausimo esmę, arba jiems sunku išsivystyti, kokių gebėjimų turi vaikai, laikantis į vaiko gebėjimus ir stiprybes orientuoto požiūrio.

Apibendrinant, logopedų nuomones, išryškėjo, kad svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai yra: pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą, pasakoti remiantis asmenine patirtimi, pasakoti pagal paveikslėlius. Vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, labiausiai sutrikusios sritys: rišioji kalba, kalbos gramatinis taisyklingumas ir žodynas, todėl jie patiria įvairių ugdymo(si) sunkumų. Vaikams lengviau pasakoti apie patirtus įvykius, matytas vietas, išgyventas emocijas ar turint vaizdinę pagalbą (paveikslėlius ir pan.).

2.4. Logopedinės pagalbos formos, tikslai ir priemonės, ugdant vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbą

Siekiant sužinoti, kaip logopedai ugdo ugdytinius, buvo prašoma pažymėti, *kokia forma dažniausiai organizuoja darbą su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą*. Taip pat buvo

klausoma kokia forma yra efektyviausia (žr. 6 lentelę). Respondentai galėjo pažymėti po kelis labiausiai tinkančius darbo būdus.

6 lentelė. Logopedinės pagalbos formos ir jų efektyvumas, ugdant vaikus, turinčius kalbos neišsivystymą, %

Taikoma logopedinės pagalbos forma			Efektyviausia logopedinės pagalbos forma
Individualus darbas	N	116	138
	%	57%	67%
Pogrupiai (iki 4 vaikų)	N	84	48
	%	42%	23%
Grupinis darbas (daugiau kaip 4 vaikai)	N	2	3
	%	1%	1%
Bendra veikla su visais vaikais	N	—	18
	%	—	9%

Atlikus duomenų analizę, paaiškėjo, kad logopedai organizuodami darbą su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą, derina kelias darbo formas. Dažniausiai (116) logopedai dirba individualiai, bet didelė dalis (84) logopedų dirba ir pogrupiuose (iki 4 vaikų). Individualų darbą, kaip efektyviausią būdą dirbant su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą, pažymėjo 138 (67%) respondentai, o 48 (23%) respondentai nurodė efektyvų darbą ir pogrupiais. Mažiausiai, t.y. 1 % logopedų organizuoja darbą grupėse (daugiau kaip 4 vaikai) ir tik 1% logopedų mano, kad tokia darbo forma yra efektyvi. Galima prielaida, kad vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą, mokytis grupėse (daugiau kaip 4 vaikai) sudėtinga, nes sunkiau susikaupti ir sutelkti dėmesį į užduotis.

Logopedų buvo prašoma pakomentuoti, kokia yra efektyviausia darbo forma su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą ir kodėl (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Efektyviausios logopedinės pagalbos formos ir jų taikymo priežastys

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai	Teiginių sk.
Logopedinės pagalbos forma	Individualus darbas	<i>Individualiai su vaikais, kurie negeba dirbti grupėje <...> [1 – log.]. <...> galima skirti daugiau dėmesio. [2 – log.]. Individualiai dirbu su vaikais, kurie turi žymų ar vidutinį kalbos neišsivystymą. [6 – log.]. Individualus. Todėl, kad visas dėmesys skiriamas 1 vaikui, kuris būna nedrąsus, uždaras, nepasitikintis savimi. [1 – log.]. Individualiai dirbant su vaikus, turi didesnes galimybes pažinti jo silpnąsias vietas <...> [1 – log.]. <...> Individualūs- tam, kad susikonsultuoti į tam tikras tobulintinas rišliosios kalbos sritis ir pritaikant pagal individualius poreikius ir gebėjimus jas ugdyti. <...> [1 – log.]. Tik taip dirbant galima pasiekti rezultatą [1 – log.]. Dirbant individualiai,</i>	50

7 lentelės tęsinys 32 puslapyje

7 lentelės tęsinys

		<i>vaikas nekompleksuoja dėl kitų vaikų komentarų [1 – log.]. Reikia ilgo laikotarpio, siekiant išugdyti vaiką, turinčių kalbos neišsivystymą, gebėjimus atsakyti į klausimus, pasakoti, apibūdinti. Todėl individualus darbas yra efektyvesnis nei pogrupinis ar grupinis. [1 – log.].</i>	
	Darbas pogrupiais (iki 4 vaikų)	<i><...> kartais gerai ir mažomis grupelėmis, kad vaikas turėtų galimybę bendrauti su vaikais, kurti kartu pasakojimą, atlikti bendras užduotis. [1 – log.]. <...> Dirbant pogrupiu galima sudaryti sąlygas bendrauti vaikams tarpusavyje, tobulinant rišliosios kalbos gebėjimus. Pagal aplinkybes stengiuosi kaitalioti šiuos būdus lavinant vaikų kalbą[1 – log.]. <...> Pogrupiais - tam, kad vaikas mokytųsi drąsiai komunikuoti bendruomenėje. [1 – log.]. <...> vyksta dialogas (kiekvienas nori būti geriausiu, nugalėtoju) [1 – log.]. Vaikai pogrupyje veidami kartu geriau įsimeina kalbinę medžiagą [1 – log.]. Individualių veiklų metu vaikai nejaučia įtampos, logopedo pagalba individualiai dirbant yra kokybiškesnė. Dirbant pogrupyje, labiau pažengę vaikai girdi kito kalbą, mokosi/bando pastebėti, kas pasakyta ne taip ir bando atsakyti/pakartoti taisyklingai[1 – log.].</i>	20

Dauguma logopedų (50) teigia, kad individualus darbas yra efektyviausias. Likusi dalis logopedų, išreiškusių savo nuomonę, mano, kad vaikams naudinga mokytis pogrupiuose, nes vaikai gali vieni iš kitų mokytis, bendrauti tarpusavyje. Taip pat dalis logopedų nurodė, kad vertina individualų darbą, bet dėl didelio vaikų skaičiaus nevisada gali dirbti individualiai.

Tyrime siekta atskleisti logopedų tikslus ugdant vaikų kalbą. Respondentai 10 balų skalėje pažymėjo, kiek jie skiria dėmesio nurodytoms kalbos sritims ugdyti, teikdami pagalbą vaikams, turintiems kalbos neišsivystymą (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. **Kalbos ugdymo tikslai**

Kalbos sritys	M	SD
Žodyno ugdymas	9,36	1,06
Rišliosios kalbos ugdymas	9,34	1,03
Kalbos gramatinio taisyklingumo ugdymas	9,24	1,08
Artikuliacinio aparato lavinimas, judesių tikslinimas	7,75	2,33
Smulkiosios motorikos lavinimas	7,27	2,33
Foneminio suvokimo ir garsinės analizės gebėjimų ugdymas	2,33	1,68

Dauguma logopedų prioritetą teikia žodyno (M=9,36; SD=1,06), rišliosios kalbos (M=9,34; SD=1,03) ir kalbos gramatinio taisyklingumo (M=9,24; SD=1,08) ugdymui. Mažiausiai dėmesio skiria foneminio suvokimo ir garsinės analizės gebėjimų (M=2,33; SD=1,68) ugdymui. Galima daryti prielaidą, kad logopedai daugiau dėmesio skiria toms kalbos sritims, kurios silpniausiai išlavėjusios. Standartinis nuokrypis taip pat parodo, kad logopedų

atsakymai labiau išsiskiria dėl prioriteto artikuliacinio aparato lavinimui, judesių tikslinimui bei smulkiosios motorikos lavinimui (SD=2,33), o vertinant kitas sritis jų atsakymai kiek viršija 1, todėl yra pakankamai panašūs. Vidurkis turi dešiniapusę asimetriją, o tai reiškia, kad daugumai sričių logopedai yra linkę skirti pakankamai didelį dėmesį.

Taip pat respondentų buvo prašoma nurodyti ir pakomentuoti *pagrindinius vaikų rišliosios kalbos gebėjimus*, kuriems jie skiria daugiausia dėmesio, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbą. 87 procentai (N=131) tyrime dalyvavusių logopedų nurodė po tris, kai kurie ir po daugiau, rišliosios kalbos gebėjimus, kuriems skiria daugiausia dėmesio (žr. 9 lentelę, 2 priedą).

9 lentelė. Rišliosios kalbos gebėjimai, kurių ugdymui logopedai skiria daugiausia dėmesio (N=131)

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai	Teiginių sk.
Rišliosios kalbos gebėjimai	Atsakyti į klausimus	<i>Atsakyti į klausimus <...>. Vaikams sunku atsakyti pilnais sakineliais į klausimus <...> [2 – log.]. <...> Taip pat dažnai užduodu atvirus klausimus, į kuriuos neužtenka atsakyti vienu žodžiu [1 – log.]. Gebėjimas užduoti klausimus, atsakyti į klausimus žodžiu [1 – log.]. Atsakyti į klausimus, palaikyti dialogą, užduoti klausimus (skatina bendravimą, patogų formuluoti tikslingus, ugdančius, pavyzdžiui, gramatinį derinimą klausimus) [1 – log.]. Mokyti atsakyti į pateiktus klausimus (dažnai vaikai nesuvokia, ko yra klausama) <...> [1 – log.].</i>	57
	Pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius)	<i><...> pasakojimo kūrimas pagal siužetinius paveikslėlius ar paveikslėlių seriją (todėl, kad vaikams vaizdinių priemonių naudojimas ugdymą daro įdomesnį, atsiskleidžia žodyno turtingumas (ar skurdumas), lengviau įsimena, išlaiko pasakojimo kūrimo nuoseklumą) [1 – log.]. Dažniausiai kuriame pasakojimus pagal siužetinių paveikslėlių seriją <...> [1 – log.].</i>	43
	Apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes	<i><...> Pažinti ir pavadinti daiktų pavadinimus, jų paskirtį, reiškinius vykstančius vaiko aplinkoje. <...> [1 – log.]. <...> apibūdinti daiktą pagal požymius [3 – log.]. <...> daiktų/veiksmų apibūdinimas, savybių įvardinimas [1 – log.].</i>	33
	Pasakoti remiantis asmenine patirtimi	<i>Pasakojimo sąmoningumo, nuoseklumo, vaizdingumo. Todėl, kad tai esminiai pasakojimo elementai [1 – log.]. Pasakoti remiantis savo patirtimi. Dirbu su 4 - 5 m. vaikais, turinčiais žymų ir vidutinį kalbos neišsivystymą, kuriems svarbiausia nuosekliai ugdyti rišliosios kalbos pradmenis [1 – log.]. Pasakoti savo patirtus teigiamus išpūdžius (todėl, kad vaikui dažniausiai tai būna aktualu, patinka prisiminti, kalba sakiniiais, kuriuos galima koreguoti ir plėsti) [1 – log.].</i>	29
	Paaiškinti situaciją	<i><...> paaiškinti situaciją, <...>..Vaikams sunku <...>, rišliai paaiškinti situaciją [1 – log.]. Situacijų paaiškinimus, nes vaikai labai mėgsta tokias užduotis ir be rišliosios kalbos yra plečiamas loginis mąstymas [1 – log.].</i>	19
	Atpasakoti girdėtą tekstą	<i>Išklausyti pasakas, tekstus ir gebėti atpasakoti pagrindinę mintį [1 – log.]. Svarbiausia, kad suvoktų apie ką tekstas, kur tai vyksta, veikėjai! [1 – log.]. Atpasakoti tekstą perteikiant pagrindinę mintį ir papildomas detales [1 – log.]. <...> atpasakoti girdėtą tekstą (reikia mokyti atidžiai</i>	16

9 lentelės tęsinys 34 puslapyje

9 lentelės tęsinys

		<i>klausyti, nes mokykloje tai labai svarbu) <...> [1 – log.].</i>	
	Kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą	<i>Su sunkesniais vaikais dažniausiai naudoju atsakymo į klausimus metodą, nes dažnai tokiems vaikams sunku pasakoti savarankiškai [1 – log.].</i>	15
	Pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą	<i>Papasakoti apie veikėją sudarant pilną sakinį. Derinti žodžius tarpusavyje pagal giminę, derinti skaitvardį su daiktavardžiu, derinti daiktavardį su būdvardžiu. Taisyklingai vartoti sakinyje prielinksnius [1 – log.].</i>	14
	Apibūdinti du objektus juos lyginant	<i><...> lyginti priešingus paveikslėlius (pvz., žiema - vasara). Tikslas – plėsti žodyną, formuoti sakinių struktūrą [1 – log.].</i>	4

Respondentai, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbą, daugiausia dėmesio skiria šiems rišliosios kalbos gebėjimams: atsakyti į klausimus, pasakoti pagal paveikslėlius, apibūdinti objektų savybes, pasakoti remiantis asmenine patirtimi. Mažiau dėmesio skiria gebėjimui apibūdinti du objektus juos lyginant. Tikėtina, kad šis gebėjimas susijęs su aukštesniais gebėjimais ir ikimokyklinio amžiaus vaikams sudėtinga apibūdinti du objektus juos lyginant.

Siekiant sužinoti logopedų darbo ypatumus, respondentų buvo prašoma nurodyti, *sunkumus, ugdant vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus*. Sunkiausiai ugdomus rišliosios kalbos gebėjimus nurodė tik nedidelė (N=62) logopedų dalis (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo sunkumai (N=62)

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai	Teiginių sk.
Rišliosios kalbos gebėjimai (detalizuojant)	Kurti rišlų, nuoseklų pasakojimą	<i>Savarankiško pasakojimo kūrimo gebėjimą [1 – log.]. Mano nuomone sunkiausia yra ugdyti/mokyti pasakoti apie daiktą, daikto paveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą [1 – log.]. Pasakojimo kūrimo mokymas. Sunkumai tame, kad vaikai linkę nukrypti nuo tikslinga pasakojimo kūrimo. Norisi ne numušti ūpo ir girti už pasakojimą, o ne stabdyti ir koreguoti [1 – log.]. Atsižvelgiant į vaikų specialiuosius poreikius, dažnai sudėtingiausia ugdyti rišlaus pasakojimo gebėjimus, nes vaikams sunku nuosekliai dėstyti mintis, jie labai nenoriai pasakoja [1 – log.]. Negeba nuosekliai ir išsamiai perteikti minties. Grubiai pažeidžiama žodžių tvarka sakinyje [1 – log.]. Vaikams labai sunku savarankiškai pasakoti [3 – log.]. <...> pasakojimai nenuoseklūs (su įvairiais šuoliais ir nukrypimais į kitas temas, prisiminimus) [1 – log.].</i>	27
	Atsakyti į klausimus, kalbėti rišliais sakiniais	<i>Atsakyti į klausimus, paaiškinti situaciją (nes siauras žodynas) [1 – log.]. Pasakoti pilnais, gramatiškai taisyklingais sakiniais [1 – log.]. Sudaryti pilną sakiniuką, nes nesutelkia dėmesio, skurdus žodynas [1 – log.]. Sudaryti pilnus sakinius, derinti žodžius tarpusavyje, keisti žodžius pagal linksnius [1 – log.]. Sakinių taisyklingumas ir gebėjimas aiškiai reikšti mintis [1 – log.].</i>	15
	Pasakoti pagal paveikslėlius	<i>Pasakojimą pagal paveikslėlius, nes dažniausiai vaikai vardina tik matomus daiktus paveikslėlyje [1 – log.].</i>	9

10 lentelės tęsinys 35 puslapyje

10 lentelės tęsinys

		<i>Pasakojimą pagal paveikslėlius ar apie savo artimiausią aplinką, nes vaikai dažniausiai patys vengia kalbėti, atsakinėja į klausimus po vieną žodį [1 – log.]. Pasakojimą pagal siužetinius paveikslėlius ir samprotavimą, todėl kad vaikai įpratę atsakyti vienu žodžiu, jiems sunku suprasti, ką reiškia atsakyti pilnais sakiniais ir pasakojimą plėsti, taip pat dažnai šiems vaikams sudėtinga atsakyti į klausimą kodėl ir kyla sunkumų samprotaujant <...> [1 – log.]. Gebėjimą plėtoti pasakojimą, apibūdinti veikėjus, nepaminti veiksmo vietos, laiko. Suvokti istorijos(paveikslėlių) seką ir t.t. [1 – log.]. <...> vaikai dažniausiai net nebando pasakoti pagal siužetinį paveikslėlį, reikalinga klausimų pagalba [1 – log.].</i>	
	Atpasakoti įvairų tekstą	<i><...> atpasakoti tekstą [4 – log.]. Rišliai atpasakoti perskaitytą tekstą [1 – log.].</i>	5
Rišliosios kalbos gebėjimai (nedetalizuojant)	Įvairūs gebėjimai	<i>Sunku ugdyti taisyklingą ir rišlią kalbą. Vaikams sunku sukaupiti dėmesį [1 – log.]. Sunku ugdyti visus rišliosios kalbos gebėjimus, nes vaikai nemotyvuoti, sunkiai sukaupia dėmesį [1 – log.]. Sunkiausia ugdyti rišlią kalbą, nes vaikų kalba gramatiškai netaisyklinga, nenuosekli, skurdus žodynas [1 – log.]. Rišlios kalbos ugdymą, nes dažnai kalba ką patys sugalvoja [1 – log.]. Visos sritis sunku ugdyti jei nėra bendradarbiavimo tarp pačių pedagogų ir žinoma šeimos [1 – log.]. Manyčiau, kad sunkiausia ugdyti rišlią kalbą, nes šių vaikų žodynas menkas, nepakankamai kalbos gramatikos taisyklingumas. Be to kai vaikas patiria sunkumų ir tos užduotys jam nelabai patinka [1 – log.]. Rišliosios kalbos ugdymas "pasiduoda" sunkiausiai. Manau, tai lemia skurdi kalbinė aplinka, retas pasakų klausymas, žodyno skurdumas, informacinių technologijų per dažnas naudojimas ir kt [1 – log.].</i>	27

Respondentai dažniausiai sunkumų patiria ugdydami pasakojimo gebėjimus (pasakojimo kūrimas, pasakojimas pagal paveikslėlius). Tai pat logopedai nurodė, kad sunku ugdyti rišliosios kalbos gebėjimus, jų nedetalizuodami, tačiau išskirdami sėkmingo ugdymo sąlygas: sukurti palankias sąlygas, kad vaikų žodynas, kalba plėtotųsi kasdieninėje veikloje, skatinti logopedų, pedagogų, šeimų bendradarbiavimą, ugdymo tęstinumą namuose. Likusi dalis (N=60) logopedų aprašė kitas sunkias sritis (kalbos gramatinis taisyklingumas, žodynas, foneminės klausos lavinimas ir kt.) (žr. 3 priedą). Tikėtina, kad logopedai neišsigilino į klausimo esmę ir aprašė jiems sunkiausiai ugdomas kalbos sritis.

Tyrimo siekta išsiaiškinti, kokias priemones naudoja logopedai ugdydami vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus. Logopedai išsakė savo nuomonę kaip dažnai naudoja šias priemones (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Priemonės rišliosios kalbos ugdymui

Priemonės rišliosios kalbos ugdymui	M	SD
Paveikslėliai	4,81	0,76
Žaislai	4,30	1,02

11 lentelės tęsinys 36 puslapyje

11 lentelės tęsinys

Nuotraukos	4,12	1,12
Pasakos, eilėraščiai (kalbinė medžiaga)	3,94	1,00
IKT	3,56	1,31
Rankų, pirštų lėlės	3,35	1,19
Vaizdo įrašai	3,34	1,33
Garso įrašai	3,17	1,25
Lėlių teatro kaukės	2,56	1,18

Ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus, dažniausiai naudojamos šios priemonės: paveikslėliai ($M=4,81$; $SD=0,76$), žaislai ($M=4,30$; $SD=1,02$), nuotraukos ($M=4,12$; $SD=1,12$). Rečiau, ugdant rišliosios kalbos gebėjimus, naudojami garso įrašai ($M=3,17$; $SD=1,25$) bei lėlių teatro kaukės ($M=2,56$; $SD=1,18$). Tikėtina, kad šios priemonės rečiau naudojamos, nes logopedai neturi tinkamų įrašų, temą atitinkančių lėlių teatro kaukių. Vertinant standartinį nuokrypį skirtingiausios nuomonės buvo dėl vaizdo įrašų naudojimo ($SD=1,33$), panašiausios dėl paveikslėlių naudojimo ($SD=0,76$). Didesnė duomenų sklaida gali būti būdinga labiau netradicinėms priemonėms, nes ne visi logopedai jomis naudojami.

Apibendrinant, logopedų nuomonės, paaiškėjo, kad svarbiausi tikslai – ugdyti žodyną, rišliąją kalbą ir gramatinę kalbos taisyklingumą. Logopedai išskiria šiuos svarbiausius rišliosios kalbos gebėjimus: atsakyti į klausimus, pasakoti pagal paveikslėlius, pasakoti remiantis asmenine patirtimi. Tačiau vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, pasakojimo gebėjimai yra prasčiausiai išlavėję. Pažymėtina, kad logopedai patiria daug sunkumų ugdydami įvairius rišliosios kalbos gebėjimus, nes vaikų kalba nerišli, skurdi, gramatiškai netaisyklinga.

2.5. Rišliosios kalbos gebėjimų ugdymo strategijos

Tyrime siekta atskleisti, kokias strategijas taiko logopedai, ugdydami įvairius, vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus. Logopedai išsakė savo nuomonę kaip dažnai, taikydami *atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį kūrimo strategiją* ugdo rišliosios kalbos gebėjimus (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį kūrimo strategijos taikymas

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	M	SD
Pasakojimas remiantis patirtimi	3,92	1,09
Situacijos aiškinimas, nurodant veiksmo priežastį / priežasties ir pasekmės ryšį / daikto paskirtį	3,87	1,07
Pranešimas apie įvykį, veikėją, jo vietą, veiksmą	3,70	1,08
Neilgo, keletą kartų girdėto pasakojimo atkūrimas	3,34	1,24
Kūrybinis girdėto teksto atpasakojimas	2,99	1,16

Dauguma logopedų taikydami atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį strategiją ugdo šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: pasakojimo, remiantis patirtimi ($M=3,92$; $SD=1,09$), gebėjimą paaiškinti situaciją ($M=3,87$; $SD=1,07$) bei pranešti apie įvykį ($M=3,70$; $SD=1,08$). Rečiau šią strategiją taiko logopedai, ugdydami daugiau kūrybos reikalaujančius teksto atpasakojimo gebėjimus ($M=2,99$; $SD=1,16$). Standartinis nuokrypis nedaug nutolęs nuo vidurkio – skirtingiausiai respondentai linkę vertinti neilgo, keletą kartų girdėti pasakojimo atkūrimo strategiją ($SD=1,24$).

Norint įvertinti ar yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingą darbo patirtį turinčių logopedų nuomonių visi tiriamieji buvo suskirstyti į dvi grupes ir pritaikytas Stjudento T kriterijus dviem nepriklausomoms imtims (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį kūrimo strategijos taikymas atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	Logopedo darbo patirtis	M	SD	p
Pasakojimas remiantis patirtimi	Iki 10 metų	3,81	1,11	0,194
	Virš 10 metų	4,04	1,06	
Situacijos aiškinimas, nurodant veiksmo priežastį / priežasties ir pasekmės ryšį / daikto paskirtį	Iki 10 metų	3,72	1,20	0,067
	Virš 10 metų	4,04	0,88	
Pranešimas apie įvykį, veikėją, jo vietą, veiksmą	Iki 10 metų	3,67	1,17	0,730
	Virš 10 metų	3,73	0,98	
Neilgo, keletą kartų girdėto pasakojimo atkūrimas	Iki 10 metų	3,32	1,34	0,807
	Virš 10 metų	3,37	1,12	
Kūrybinis girdėto teksto atpasakojimas	Iki 10 metų	2,97	1,22	0,895
	Virš 10 metų	3,00	1,11	

Atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį, dirbantys virš 10 metų, dažniausiai ugdo šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: pasakojimas remiantis asmenine patirtimi ($M=4,04$; $SD=1,06$), situacijos aiškinimas, nurodant veiksmo priežastį / priežasties ir pasekmės ryšį / daikto paskirtį ($M=4,04$; $SD=0,89$). Taip pat šiuos gebėjimus dažniausiai ugdo ir logopedai turintys trumpesnę darbo patirtį ($M=3,81$; $SD=1,11$ ir $M=3,72$; $SD=1,20$). Rečiau dėmesio, atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį, skiriama kūrybinio girdėto teksto atpasakojimo gebėjimų ugdymui (iki 10 metų: $M=2,97$; $SD=1,12$; virš 10 metų: $M=3,00$; $SD=1,11$). Duomenys rodo, kad statistiškai reikšmingų skirtumų tarp respondentų nuomonių vertinant, kaip jie ugdo rišliosios kalbos gebėjimus nenustatyta. Duomenų sklaida šiek tiek viršija 1, mažiausiai duomenys nutolę nuo vidurkio respondentų, turinčių virš 10 metų darbo patirtį vertinant nuomonę apie pranešimą apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą ($SD=0,98$) ir situacijos aiškinimą, nurodant veiksmo priežastį ($SD=0,88$).

Tyrime siekta atskleisti, kokias strategijas taiko logopedai, ugdydami įvairius, vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus. Logopedai išsakė savo nuomonę kaip dažnai, taikydami *apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo strategiją* ugdo rišliosios kalbos gebėjimus (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. **Apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo strategijos taikymas**

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	M	SD
Žmogaus išvaizdos, daiktų, gyvūnų, patalpų vidaus apibūdinimas	4,24	0,92
Pasakojimas apie daiktą, daikto paveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą	4,23	0,93
Savarankiškas pasakojimas pagal siužetinį paveikslą	4,05	0,99
Savarankiškas pasakojimas apie daiktą, daikto paveikslą	3,77	0,98
Savarankiškas pasakojimas pagal planą	3,26	1,07

Dauguma respondentų taikydami apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo strategiją ugdo šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: apibūdinti žmogaus išvaizdą, daiktus, gyvūnus, patalpų vidų (M=4,24; SD=0,92), pasakoti apie daiktą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą (M=4,23; SD=0,93). Rečiau šią strategiją taiko logopedai, ugdydami daugiau įgūdžių reikalaujančius gebėjimus: savarankiškai pasakoti apie daiktą, daikto paveikslą (M=3,77; SD=0,98) bei savarankiškam pasakojimui pagal planą (M=3,26; SD=1,07). Vidurkis turi dešiniapusę asimetriją – t.y. respondentų atsakymai labiau pasislinkę į didesnių vertinimų pusę. Respondentai atsakydami į šiuos klausimus turėjo pakankamai panašią nuomonę – standartinis nuokrypis neviršija 1 t.y. duomenų sklaida nedaug nutolusi nuo vidurkio.

Siekiant įvertinti ar yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingą darbo patirtį turinčių logopedų nuomonių, suskirsčius respondentus į dvi grupes, buvo pritaikytas Stjudento T kriterijaus dviem nepriklausomoms imtims (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. **Apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo strategijos taikymas atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį**

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	Logopedo darbo patirtis	M	SD	p
Žmogaus išvaizdos, daiktų, gyvūnų, patalpų vidaus apibūdinimas	Iki 10 metų	4,13	1,08	0,110
	Virš 10 metų	4,37	0,68	
Pasakojimas apie daiktą, daikto paveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą	Iki 10 metų	4,18	1,07	0,496
	Virš 10 metų	4,28	0,76	
Savarankiškas pasakojimas pagal siužetinį paveikslą	Iki 10 metų	3,94	1,14	0,130
	Virš 10 metų	4,18	0,80	
Savarankiškas pasakojimas apie daiktą, daikto paveikslą	Iki 10 metų	3,73	1,01	0,606
	Virš 10 metų	3,82	0,95	

15 lentelės tęsinys 39 puslapyje

15 lentelės tęsinys

Savarankiškas pasakojimas pagal planą	Iki 10 metų	3,23	1,19	0,699
	Virš 10 metų	3,30	0,93	

Atsižvelgiant į respondentų darbo patirtį, dirbantys iki 10 ir dirbantys virš 10 metų, dažniausiai ugdo šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: žmogaus išvaizdos, daiktų, gyvūnų, patalpų vidaus apibūdinimas (iki 10 metų: $M=4,13$; $SD=1,08$; virš 10 metų: $M=4,37$; $SD=0,68$); pasakojimas apie daiktą, daikto poveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą (iki 10 metų: $M=4,18$; $SD=1,07$; virš 10 metų: $M=4,28$; $SD=0,76$). Rečiau dėmesio, atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį, skiriama savarankiško pasakojimo pagal planą gebėjimų ugdymui (iki 10 metų: $M=3,23$; $SD=1,19$, virš 10 metų: $M=3,30$; $SD=0,93$). Duomenys rodo, kad statistiškai reikšmingų skirtumų tarp grupių nenustatyta ($p>0,05$). Taip pat pastebima, kad didesnę darbo patirtį turinčių logopedų ir nuomonės yra vienodesnės (standartinis nuokrypis mažesnis).

Tyrime siekta atskleisti, kokias strategijas taiko logopedai, ugdydami įvairius, vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus. Logopedai išsakė savo nuomonę kaip dažnai, taikydami *kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo strategiją* ugdo rišliosios kalbos gebėjimus (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo strategijos taikymas

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	M	SD
Spontaniškas pasakojimas bet kokia tema	3,78	1,11
Pabaigos sukūrimas logopedės pradėtam pasakojimui	3,51	1,13
Vaikas sukuria visą rišlią pasakojimą	3,31	1,24
Pradžios ir pabaigos sukūrimas (logopedei pateikus įvykių eigą)	2,72	1,31
Pradžios sukūrimas logopedės pradėtai pasakojimo pabaigai	2,60	1,27

Dauguma logopedų taikydami kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo strategiją ugdo šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: pasakoti spontaniškai bet kokia tema ($M=3,78$, $SD=1,11$), sukurti pabaigą logopedės pradėtam pasakojimui ($M=3,51$; $SD=1,13$). Rečiau šią strategiją taiko logopedai, ugdydami daugiau įgūdžių ir kūrybos reikalaujantiems gebėjimams: sukurti pradžią ir pabaigą, kai logopedas pateikia įvykių eigą ($M=2,72$; $SD=1,31$) bei sukurti pradžią logopedo pradėtai pasakojimo pabaigai ($M=2,60$; $SD=1,27$). Kaip rodo standartinis nuokrypis, atsakymai taip pat nėra daug nutolę nuo vidurkio, tačiau jau viršija 1, kas rodo, kad atsakymai tarpusavyje yra skirtingesni.

Siekiant įvertinti ar yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingą darbo patirtį turinčių logopedų nuomonių, suskirsčius respondentus į dvi grupes, buvo pritaikytas Stjudento T kriterijaus dviem nepriklausomoms imtims (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. **Kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo strategijos taikymas atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį**

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	Logopedo darbo patirtis	M	SD	p
Spontaniškas pasakojimas bet kokia tema	Iki 10 metų	3,47	1,21	0,000*
	Virš 10 metų	4,13	0,88	
Pabaigos sukūrimas logopedės pradėtam pasakojimui	Iki 10 metų	3,43	1,19	0,386
	Virš 10 metų	3,59	1,06	
Vaikas sukuria visą rišlų pasakojimą	Iki 10 metų	3,24	1,32	0,449
	Virš 10 metų	3,39	1,14	
Pradžios ir pabaigos sukūrimas (logopedei pateikus įvykių eigą)	Iki 10 metų	2,65	1,39	0,464
	Virš 10 metų	2,80	1,21	
Pradžios sukūrimas logopedės pradėtai pasakojimo pabaigai	Iki 10 metų	2,56	1,38	0,659
	Virš 10 metų	2,65	1,13	

Nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas kūrybinio siužetinio pasakojimo strategijų srityje. Didesnę darbo patirtį turintys logopedai statistiškai reikšmingai dažniau ugdo spontaniško pasakojimo bet kokia tema gebėjimus (iki 10 metų: $M=3,47$; $SD=1,21$; virš 10 metų: $M=4,13$; $SD=0,88$). Taip pat atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį, dirbantys iki 10 ir dirbantys virš 10 metų, respondentai dažniausiai ugdo šį rišliosios kalbos gebėjimą: pabaigos sukūrimas logopedės pradėtam pasakojimui (iki 10 metų: $M=3,43$; $SD=1,19$; virš 10 metų: $M=3,59$; $SD=1,06$). Rečiau dėmesio, atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį, skiriama šiam rišliosios kalbos gebėjimui: pradžios sukūrimas logopedės pradėtai pasakojimo pabaigai (iki 10 metų: $M=2,56$; $SD=1,38$, virš 10 metų: $M=2,65$; $SD=1,13$). Lyginant kitų specialistų atsakymus vėlgi pastebėta tendencija, kad didesnę patirtį turinčių darbuotojų atsakymai yra panašesni (mažiau nutolę nuo vidurkio).

Tyrime siekta atskleisti, kokias strategijas taiko logopedai, ugdydami įvairius, vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus. Logopedai išsakė savo nuomonę kaip dažnai, taikydami *pasakų kūrimo strategiją* ugdo rišliosios kalbos gebėjimus (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. **Pasakų kūrimo strategijos taikymas**

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	M	SD
Kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus	3,39	1,31
Naujos pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose	3,01	1,18
Naujos pasakos kūrimas, paremtas pasakomis, kurios jau žinomos vaikams	2,95	1,18
Fantastinės pasakos kūrimas	2,87	1,12

Dauguma respondentų taikydami pasakų kūrimo strategiją ugdo šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus ($M=3,39$; $SD=1,31$), naujos

pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose ($M=3,01$; $SD=1,18$). Rečiau šią strategiją taiko logopedai, ugdydami daugiau kūrybos reikalaujančius gebėjimus: sukurti fantastinę pasaką ($M=2,87$; $SD=1,12$). Standartiniai nuokrypiai nedaug skiriasi nuo 1 – atsakymai skirtingiausi vertinant kelių vaikų pasakos kūrimo strategiją ($SD=1,31$).

Siekiant įvertinti ar yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingą darbo patirtį turinčių logopedų nuomonių, suskirsčius respondentus į dvi grupes, buvo pritaikytas Stjudento T kriterijaus dviem nepriklausomoms imtims (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. **Pasakų kūrimo strategijos taikymas atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį**

Ugdomi rišliosios kalbos gebėjimai	Logopedo darbo patirtis	M	SD	p
Kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus	Iki 10 metų	3,16	1,38	0,029*
	Virš 10 metų	3,63	1,20	
Naujos pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose	Iki 10 metų	2,96	1,30	0,576
	Virš 10 metų	3,07	1,05	
Naujos pasakos kūrimas, paremtas pasakomis, kurios jau žinomos vaikams	Iki 10 metų	2,82	1,30	0,150
	Virš 10 metų	3,10	1,03	
Fantastinės pasakos kūrimas	Iki 10 metų	2,71	1,14	0,059
	Virš 10 metų	3,06	1,08	

Nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas pasakų kūrimo strategijų srityje. Didesnę patirtį turintys respondentai dažniau ugdo kelių vaikų pasakos kūrimo atsakant į klausimus gebėjimus nei mažesnę patirtį turintys (iki 10 metų: $M=3,16$; $SD=1,38$; virš 10 metų: $M=3,63$; $SD=1,20$; $p=0,029$). Rečiau dėmesio, atsižvelgiant į logopedų darbo patirtį, skiriama fantastinės pasakos kūrimo gebėjimų ugdymui (iki 10 metų: $M=2,71$; $SD=1,14$, virš 10 metų: $M=3,06$; $SD=1,08$). Nors statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta, tačiau tikėtina, kad padidėjus respondentų imčiai jis atsirastų ($p=0,059$). Duomenų sklaida didesnę patirtį turinčių respondentų imtyje mažesnė nei mažesnę darbo patirtį turinčių.

Apibendrinant logopedų nuomones, paaiškėjo, kad įvairią darbo patirtį turintys logopedai akcentuoja šiuos rišliosios kalbos gebėjimus: pasakojimas remiantis patirtimi; situacijos aiškinimas, nurodant veiksmo priežastį / priežasties ir pasekmės ryšį / daikto paskirtį; žmogaus išvaizdos, daiktų, gyvūnų, patalpų vidaus apibūdinimas; pasakojimas apie daiktą, daikto poveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą; spontaniškas pasakojimas bet kokia tema; pabaigos sukūrimas logopedės pradėtam pasakojimui; kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus; naujos pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose.

Išvados

1. Teoriniuose šaltiniuose išskiriami svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai (atsakyti į klausimus; pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą; paaiškinti situaciją; apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes; apibūdinti du objektus juos lyginant; atpasakoti girdėtą tekstą; pasakoti remiantis asmenine patirtimi; pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius); kurti pasakojimą pagal pateiktą pradžią; kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą), kurie kalbos neišsivystymo atveju taip pat būna neišlavėję. Logopedinių pratybų metu ugdomi įvairūs rišliosios kalbos gebėjimai taikant rišliosios kalbos ugdymo strategijas: atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį kūrimo; apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo; kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo; pasakų kūrimo.
2. Logopedų nuomone, vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, labiausiai sutrikusios šios sritys: rišlioji kalba, kalbos gramatinis taisyklingumas ir žodynas. Mažiau sutrikusios sritys – regimasis dėmesys ir atmintis, smulkioji motorika, elgesys ir emocijos. Logopedų nuomone svarbiausi rišliosios kalbos gebėjimai yra: pasakoti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą, pasakoti remiantis asmenine patirtimi, pasakoti pagal paveikslėlius.
3. Ugdati vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliąją kalbą keliamas tikslas – ugdyti gramatiškai taisyklingą rišliąją kalbą, plėtoti žodyną. Taip pat daugiausia dėmesio skiriama šiems rišliosios kalbos gebėjimams: atsakyti į klausimus, pasakoti pagal paveikslėlius, pasakoti remiantis asmenine patirtimi, apibūdinti objektų savybes. Rišlioji kalba ugdoma derinant individualų darbą ir darbą pogrupiuose, naudojant įvairias priemones (paveikslėlius, žaislus, nuotraukas).
4. Taikant 4 rišliosios kalbos ugdymo strategijas, dažniausiai ugdomi šie rišliosios kalbos gebėjimai: 1) *atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie įvykį strategija*: pasakoti, remiantis patirtimi; paaiškinti situaciją bei pranešti apie įvykį. 2) *apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo kūrimo strategija*: apibūdinti žmogaus išvaizdą, daiktus, gyvūnus, patalpų vidų; pasakoti apie daiktą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą. 3) *kūrybinio siužetinio pasakojimo kūrimo strategija*: pasakoti spontaniškai bet kokia tema; sukurti pabaigą logopedės pradėtam pasakojimui. 4) *pasakų kūrimo strategija*: kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus; naujos pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose. Taikant įvairias rišliosios kalbos ugdymo strategijas, mažiausiai dėmesio skiriama šiems rišliosios kalbos gebėjimams ugdyti: kūrybinis girdėto teksto atpasakojimas; savarankiškas pasakojimas pagal planą; pradžios sukūrimas logopedės pradėtai pasakojimo pabaigai; fantastinės pasakos kūrimas.

Literatūra

1. Ališauskas, A. (1996). *Vaikų raidos ypatingumų pažinimas ir vertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ališauskienė, S. (1998). *Ankstyvojo amžiaus vaikų korekcinis ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ambrukaitis, J. (2000). *Lietuvių kalbos specialioji didaktika: [mokomoji knyga]*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ambrukaitis, J. (2006). *Vaikų, turinčių mokymosi sunkumų, kalbinis ugdymas I-IV klasėse: Mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Ambrukaitienė, A., Ivoškuvienė R. (1997). *Vaikų autizmas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Balčiūnienė, I. (2013). *Daugiakultūriškumo ir kalbos kaitos tyrimai globalizacijos kontekste: rišliojo pasakojimo analizės metodas lietuvių kalbos raidai tirti*. Vilnius: Vytauto didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/265974507_Daugiakulturiskumo_ir_kalbos_kaitos_tyrimai_globalizacijos_kontekste_risliojo_pasakojimo_analizes_metodas_lietuvu_kalbos_raidai_tirti [žiūrėta 2020-11-12].
7. Balčiūnienė, I. (2015). *Rišliojo pasakojimo analizė: kalbinių kompetencijų vertinimas ikimokykliniame amžiuje*. Vilnius: Vytauto didžiojo universitetas. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/289671839_Risliojo_pasakojimo_analize_kalbiniu_kompetenciju_vertinimas_ikimokykliniame_amziuje [žiūrėta 2020-11-12].
8. Barzdonytė-Morkevičienė, L. (2009). *Kalbos ugdymas*. Kaunas: Šviesa.
9. Bishop, D. V. M. (2006). What Causes Specific Language Impairment in Children? *Current directions in psychological science*, 15(5). DOI: 10.1111/j.1467-8721.2006.00439.x. Prieiga per internetą: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2582396/> [žiūrėta 2020-11-12].
10. Bražienė, N., Šalkuvienė, O. (2020). *Taisyk žodžiui ir skaičiui kelių idėjos ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbai ir matematikos gebėjimams ugdyti(s). Metodinė priemonė*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. Prieiga per internetą: [file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/56091527%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/56091527%20(1).pdf) [žiūrėta 2020-09-12].
11. Duinmeijer I., Jong, J., Scheper A. (2012). Narrative abilities, memory and attention in children with a specific language impairment. *International Journal of Language & Communication Disorders*. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1460-6984.2012.00164.x> [žiūrėta 2020-12-12].

12. Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos: monografija*. Vilniaus universiteto leidykla.
13. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žingsniu*. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas. Vilnius: Tyto alba.
14. Efimova O., Shadrina L. (2016). *The development of coherent descriptive speech of preschool age children*. Prieiga per internetą: <https://journal.tltsu.ru/eng/index.php/SVSPP/article/view/3329> [žiūrėta 2020-05-30].
15. Gaivenis, K., Keiniys, S. (1990). *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
16. Garšvienė, A., Dapšienė, L., Gudavičienė, J., Kostkienė, Z., Morkuvienė, G. (2001). *Neišplėtotos kalbos ugdymas*. Logopedo knyga. Kaunas: Šviesa.
17. Garšvienė, A., Girdvainytė, K. (2008). Neišplėtotos kalbos vaikų žodžių daryba. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. Nr. 2(18), p.71-77.
18. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
19. Garšvienė A., Ivoškuvienė R., 1998, Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai. J. Ambrukaitis (Sud.). *Specialiųjų poreikių vaikai*. P. 49-60. Šiauliai.
20. Hayiou-Thomas, M. E, Dale, P. S., Plomin, R. (2014). Language Impairment From 4 to 12 Years: Prediction and Etiology. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* • Vol. 57. Prieiga per internetą: https://pubs.asha.org/doi/10.1044/2013_JSLHR-L-12-0240 [žiūrėta 2020-11-12].
21. Hallahan D., Kauffman J. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma littera.
22. Hille, K., Evanschitzky, P., Bauer, A. (2015). *3-6 metų vaiko raida. Psichologijos pagrindai ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdytojams*. Vilnius: Tyto alba.
23. *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas*. (2008). Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
24. Ivoškuvienė, R. (2003). *Kalbos raida ir sutrikimai*. Šiauliai. Šiaulių universiteto leidykla.
25. Ivoškuvienė, R. (2011). *Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų įveikimas remiantis logopedijos mokslų pasiekimais*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Suveizdienė, V. (1997). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų žymiai ir vidutiniškai neišsivysčiusios kalbos ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
27. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Suveizdienė, V. (2007). Alternatyvus kalbos ugdymo ir gražinimo būdas. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 5, 386-395.
28. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2014). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtotos kalbos ugdymas*. Šiauliai: Liucijus.

29. Ivoškuvienė, R., Tėvelytė, J. (2015). Lipdymo iš molio veiksmingumas ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų neišsivysčiusią kalbą. *Mokytojų ugdymas*. Nr. 25 (2), 31–40. Šiauliai.
30. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2019). *Sklandaus kalbėjimo sutrikimai: teorija ir praktika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
31. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žinynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
32. Kaffemanienė, I., Burneikienė, I. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų žaidimo gebėjimų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
33. Khmelkova, E. V., Bashmakova, S. B., Lukovenko, T. G., Dobromil, Y. Y., Fedotova, A. (2019). The development of coherent speech of preschool children with speech disorders in the process of cognitive development activities. *Religación. Revista De Ciencias Sociales Y Humanidades*, 4(13), 243-248. Prieiga per internetą: <http://revista.religacion.com/index.php/religacion/article/view/215> [žiūrėta 2020-05-30].
34. Kiliuvienė D., Ruškys A. (2002). Vaiko kalbinės sambrandos tyrimas. *Pedagogika*. Nr. 57. p. 68-72. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367176964386/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2020-05-30].
35. Kurmanskienė, I. (2003). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos raida ir pradinių klasių mokinių kalbos ypatumai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
36. Kupersmitt J., Yifat R., Kulka S. (2014). *The development of coherence and cohesion in monolingual and sequential bilingual children's narratives: Same or different?* *Narrative Inquiry* 24(1). Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/267629513_The_development_of_coherence_and_cohesion_in_monolingual_and_sequential_bilingual_children's_narratives_Same_or_different [žiūrėta 2020-11-12].
37. Lapadat J., MacMillan P., Struthers L. (2013). Assessing cohesion in children's writing: Development of a checklist. *Assessing Writing* 18, 187–201. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/26818773/Assessing_cohesion_in_children_s_writing_Development_of_a_checklist [žiūrėta 2020-05-30].
38. Lekavičienė, R., Antinienė, D. (2019). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai: žinios ir užduotys*. Vilnius: Vaga.
39. Leonard, B. L. (2014). *Children with specific language disorder*. Cambridge, MA: The MIT Press.
40. Lietuvos Respublikos mokslo ministro įsakymas: *Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius*

- tvarkos aprašo patvirtinimo. (2011). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404013> [žiūrėta 2020-06-15].
41. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. ISAK-627 (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 7 d. įsakymo Nr. V-1009 redakcija). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.401200> [žiūrėta 2020-06-15].
 42. *Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas, patvirtintas LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011-07-13 įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317*. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F0E90ABE387D> [žiūrėta 2020-07-15].
 43. Monkevičienė, O., Banevičiūtė, B., Bujanauskienė, V., Galkienė, A., Gevorgianienė, V., Glebuviene, V. S., Mazolevskienė, A. (2014). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas*. Vilnius. Prieiga per internetą: https://issuu.com/ikimokyklinis/docs/ikimok_pasiekimu_aprasas [žiūrėta 2020-06-15].
 44. Navickas, V., Vaičiulienė, A. (2010). *Žmogaus raidos psichologija. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Versus aureus.
 45. Palačionienė, L. (2003). Kalbos sutrikimų turintis vaikas. *Mano vaikai: priešmokyklinis ugdymas*. Kaunas: Šviesa.
 46. Paradis, J. (2010). The interface between bilingual development and specific language impairment. *Applied psycholinguistics*, 31(2), 227. Doi:10.1017/S0142716409990373. Prieiga per internetą: https://sites.ualberta.ca/~jparadis/paradis_keynote_AP%20copy.pdf [žiūrėta 2020-12-15].
 47. Pearce W., James, D. G. H., McCourmack, P. F. (2010). A comparison of oral narratives in children with specific language and non-specific language impairment. *Clinical Linguistics & Phonetics*, Vol. 24. Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/02699201003736403> [žiūrėta 2020-12-15].
 48. Piaget, J. (2002). *Vaiko kalba ir mąstymas*. Vilnius: Aidai.
 49. Pocienė, J. S. (2010). *Ikimokyklinis ugdymas: raida, pedagoginės sistemos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
 50. Ramonienė, M., Brazauskienė, J. ir kt. (2012). *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
 51. Ramus, F., Marshall, C. R., Rosen, S., Van der Lely, H, K. J. (2013). Phonological deficits in specific language impairment and developmental dyslexia: towards a multidimensional

- model. *Brain*, Vol. 136, p. 630 – 645. Prieiga per internetą: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3572935/> [žiūrėta 2020-11-15].
52. Reuterskiöld, C., Hansson, K., Sahlen, B. (2011). Narrative skills in Swedish children with language impairment. *Journal of Communication Disorders*, Vol. 44. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2011.04.010> [žiūrėta 2020-11-15].
 53. Rhea, P. (2006). *Language Disorders from Infancy Through Adolescence : Assessment and Intervention*. Hardcover, Revised edition.
 54. Ruppard, A. L. (2013). Authentic Literacy and Communication in Inclusive Settings for Students With Significant Disabilities. *Teaching Exceptional Children*, 46(2). P. 44-50. Prieiga per internetą: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004005991304600205?journalCode=tcxa> [žiūrėta 2020-09-04].
 55. Rvachew, S. (Red.). (2010). Language development and literacy. How important is it? *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/24558210/Language_Development_and_Literacy [žiūrėta 2020-03-15].
 56. Ukrainetz, T. A., Gillam, R.B. (2009). The expressive elaboration of imaginative narratives by children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. Vol. 52. American Speech-Language-Hearing Association, 1092-4388/09/5204-0883. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19641076/> [žiūrėta 2020-12-15].
 57. Ullman, M. T., Pierpont, E. I. (2005). Specific Language Impairment is not Specific to Language: the Procedural Deficit Hypothesis. *Cortex*, Vol. 41, 399-433. Prieiga per internetą: [https://doi.org/10.1016/S0010-9452\(08\)70276-4](https://doi.org/10.1016/S0010-9452(08)70276-4) [žiūrėta 2020-12-15].
 58. Suskind, D., Suskind, B., Lewinter-Suskin, L. (2018). *Trisdešimt milijonų žodžių. Kaip kalbėjimas lavina vaiko smegenis*. Vilnius: Vaga.
 59. Vugs, B., Knoors, H., Cuperus, J. (2016). Executive function training in children with SLI: A pilot study. *Child Language Teaching and Therapy*. DOI: 10.1177/0265659016667772 Prieiga per internetą: <https://www.semanticscholar.org/paper/Executive-function-training-in-children-with-SLI%3A-A-Vugs-Knoors/da7c642aa75130770625382ecac5beeac4a8dbb1> [žiūrėta 2020-12-10].
 60. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.
 61. Артемьева О.И. (2019). Система ТРИЗ как средство развития связной речи детей старшего дошкольного возраста. Актуальные задачи педагогики: материалы X

- Международ. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, январь 2019 г.). Prieiga per internetą: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/320/14711/> [žiūrėta 2020-04-30].
62. Гребенюк И. И., Маслова И. Н., Телепнева Н. А. (2019). Использование ТРИЗ-технологии в развитии связной речи детей с общим недоразвитием речи. *Современные социально-гуманитарные исследования: теоретико-методологические и прикладные аспекты : сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 30 ноября 2019г. : в 2-х ч. Белгород : ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2019. Часть II. С. 123-125. Prieiga per internetą: <https://apni.ru/article/119-ispolzovanie-triz-tekhnologii> [žiūrėta 2020-04-30].*
63. Гусельникова Ю. А (2016). ТРИЗ в речевом развитии детей дошкольного возраста с ОВЗ в контексте ФГОС дошкольного образования. *Prieiga per internetą: http://gcro.nios.ru/system/files/triz_v_rechevom_razvitii_detey_doshkolnogo_vozrasta.pdf [žiūrėta 2020-04-30].*
64. Семенович , А. В., Халилова, Л. В., Ланина. Т. Н. (2004). Закономерности становления сенсомоторного уровня реализации высказывания у дошкольников с недоразвитием речи. *Дефектология*, 5. 8-9.
65. Ушакова, О., С. (2004). Работа по развитию связной речи (младшая и средняя группа) *Дошкольное воспитание*, 10. – с. 9-14.

PRIEDAI

ANKETA

Gerbiami kolegos,

Kviečiame Jus dalyvauti tyrime, kurio tikslas - atskleisti logopedų patirtis ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikų rišliąją kalbą. Jūsų nuomonė ir patirtis yra labai svarbi. Anketa yra anoniminė, visi gauti duomenys magistro darbe bus naudojami tik apibendrinti.

Iš anksto dėkoju už Jūsų atsakymus.

Jei turite klausimų, rašykite kristinamilkintiene@gmail.com

Kristina Milkintienė, Šiaulių universiteto Specialiosios pedagogikos (logopedijos) magistrantūros programos studentė.

DEMOGRAFINIAI DUOMENYS

1. Jūsų kvalifikacinė kategorija:

- ☐ logopedas
- ☐ vyresnysis logopedas
- ☐ logopedas metodininkas
- ☐ logopedas ekspertas

2. Jūsų logopedinio darbo patirtis:

- ☐ iki 5 metų
- ☐ 6-10 metų
- ☐ 11-15 metų
- ☐ daugiau nei 15 metų

3. Jūsų darbovietė:

Pasirinkite labiausiai Jums tinkančius variantus.

- ☐ bendro tipo ikimokyklinio ugdymo įstaiga
- ☐ specializuota ugdymo įstaiga
- ☐ sveikatos priežiūros įstaiga (poliklinika, ART)
- ☐ pedagoginė-psichologinė tarnyba
- ☐ privati veikla
- ☐ kita (įrašykite).....

4. Kiek ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą (nežymų, vidutinį, žymų), lanko Jūsų pratybas?

- 1-5 vaikai
- 6-10 vaikų
- 11 ir daugiau vaikų

5. Kuris teiginys labiausiai atitinka Jūsų turimą darbo patirtį su vaikais, ugdant jų rišliosios kalbos gebėjimus?

- Turiu truputį darbo patirties.
- Turiu gana daug darbo patirties.
- Turiu daug, sistemingos ilgametės darbo patirties.

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMAI

6. Kiek, Jūsų manymu, yra svarbūs šie ikimokyklinio amžiaus vaikų rišliosios kalbos gebėjimai?

	Labai svarbūs	Iš dalies svarbūs	Svarbūs	Visiškai nesvarbūs
Atsakyti į klausimus	○	○	○	○
Pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą	○	○	○	○
Paaikškinti situaciją	○	○	○	○
Apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes	○	○	○	○
Apibūdinti du objektus juos lyginant	○	○	○	○
Atpasakoti girdėtą tekstą	○	○	○	○
Pasakoti remiantis asmenine patirtimi	○	○	○	○
Pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius)	○	○	○	○
Kurti pasakojimą pagal pateiktą pradžią	○	○	○	○
Kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą	○	○	○	○

7. Pažymėkite kurios vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, sritys yra labiausiai sutrikusios.

Pažymėkite skalėje nuo 1-10, kai 1 reiškia, kad sutrikimų nėra; 10 - labai dideli sutrikimai. Kuo žymė arčiau 10, tuo sutrikimai didesni.

	1	10
Artikuliacinio aparato judesiai	○	○
Foneminio suvokimo ir garsinės analizės gebėjimai	○	○
Žodynas	○	○
Kalbos gramatinis taisyklingumas	○	○
Rišlioji kalba	○	○
Smulkioji motorika	○	○
Girdimasis dėmesys ir atmintis	○	○
Regimasis dėmesys ir atmintis	○	○
Komunikacija ir bendravimas	○	○
Elgesys ir emocijos	○	○

8. Apibūdinkite vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, turimus rišliosios kalbos gebėjimus, pateikite pavyzdžių.

VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS NEIŠSIVYSTYMĄ, RIŠLIOSIOS KALBOS GEBĖJIMŲ UGDYMAS

9. Kaip dažniausiai organizuojate darbą su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą?

Pasirinkite labiausiai Jums tinkančius variantus.

- ☐ Individualiai
- ☐ Pogrupiais (iki 4 vaikų)
- ☐ Grupėmis (daugiau kaip 4 vaikai)
- ☐ Kita (įrašykite).....

10. Koks, Jūsų nuomone, yra efektyviausias/i darbo būdas/ai dirbant su vaikais, turinčiais kalbos neišsivystymą?

Pasirinkite labiausiai Jums tinkančius variantus.

- ☐ Individualiai
- ☐ Pogrupiais (iki 4 vaikų)
- ☐ Grupėmis (daugiau kaip 4 vaikai)
- ☐ Bendra veikla kartu su visais darželio grupės vaikais
- ☐ Kita (parašykite žemiau esančiame langelyje)

Pasirinktą/us atsakymą/us pakomentuokite:

11. Pažymėkite, kiek Jūs skiriate dėmesio šioms kalbos sritims, ugdydami vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, kalbą.

Pažymėkite skalėje nuo 1-10, kai 1 reiškia, jog dėmesio neskiriate; 10 - skiriate labai (ar ypač) daug dėmesio. Kuo žymė arčiau 10, tuo dėmesio skiriate daugiau.

	1	10
Artikuliacinio aparato lavinimas, judesių tikslinimas	☐	☐
Foneminio suvokimo ir garsinės analizės gebėjimų ugdymas	☐	☐
Žodyno ugdymas	☐	☐
Kalbos gramatinio taisyklingumo ugdymas	☐	☐
Rišliosios kalbos ugdymas	☐	☐
Smulkiosios motorikos ugdymas	☐	☐

12. Išskirkite tris pagrindinius vaikų rišliosios kalbos gebėjimus, kuriems Jūs skiriate daugiausia dėmesio, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbą. Kodėl?

13. Kokius vaikų, turinčių kalbos neišsivystymą, rišliosios kalbos gebėjimus sunkiausia ugdyti? Kodėl?

14. Kaip dažnai naudojate šias priemones, ugdydami vaikų, turinčių neišsivysčiusią kalbą, rišliąją kalbą?

	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Paveikslėliai	☐	☐	☐	☐
Nuotraukos	☐	☐	☐	☐
Vaizdo įrašai	☐	☐	☐	☐
Garso įrašai	☐	☐	☐	☐
Pasakos, eilėraščiai (kalbinė medžiaga)	☐	☐	☐	☐
Žaislai	☐	☐	☐	☐
Rankų, pirštų lėlės	☐	☐	☐	☐
Lėlių teatro kaukės	☐	☐	☐	☐
IKT	☐	☐	☐	☐

15. Kaip dažnai taikote šias rišliosios kalbos ugdymo strategijas mokydami atkuriamojo pasakojimo ir pasakojimo apie veikėją/įvykį?

	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Neilgo, keletą kartų girdėto pasakojimo atkūrimas	☐	☐	☐	☐
Kūrybinis girdėto teksto atpasakojimas	☐	☐	☐	☐
Pasakojimas remiantis patirtimi	☐	☐	☐	☐
Pranešimas apie įvykį, veikėją, jo vietą, veiksmą	☐	☐	☐	☐
Situacijos aiškinimas, nurodant veiksmo priežastį / priežasties ir pasekmės ryšį / daikto paskirtį	☐	☐	☐	☐

16. Kaip dažnai taikote šias rišliosios kalbos ugdymo strategijas mokydami apibūdinamojo pobūdžio pasakojimo?

	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Pasakojimas apie daiktą, daikto paveikslą pagal logopedės pasakojimo pavyzdį ir/ar planą	☐	☐	☐	☐
Savarankiškas pasakojimas pagal planą	☐	☐	☐	☐
Savarankiškas pasakojimas apie daiktą, daikto paveikslą	☐	☐	☐	☐
Savarankiškas pasakojimas pagal siužetinį paveikslą	☐	☐	☐	☐
Žmogaus išvaizdos, daiktų, gyvūnų, patalpų vidaus apibūdinimas	☐	☐	☐	☐

17. Kaip dažnai taikote šias rišliosios kalbos ugdymo strategijas mokydami kūrybinio siužetinio pasakojimo?

	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Pabaigos sukūrimas logopedės pradėtam pasakojimui	☐	☐	☐	☐
Pradžios sukūrimas logopedės pradėtai pasakojimo pabaigai	☐	☐	☐	☐
Pradžios ir pabaigos sukūrimas (logopedei pateikus įvykių eigą)	☐	☐	☐	☐
Vaikas sukuria visą rišlų pasakojimą	☐	☐	☐	☐
Spontaniškas pasakojimas bet kokia tema	☐	☐	☐	☐

18. Kaip dažnai taikote šias rišliosios kalbos ugdymo strategijas mokydami pasakų kūrimo?

	Labai dažnai	Dažnai	Kartais	Nenaudoju
Fantastinės pasakos kūrimas	☐	☐	☐	☐
Naujos pasakos kūrimas, paremtas pasakomis, kurios jau žinomos vaikams.	☐	☐	☐	☐
Naujos pasakos kūrimas, su žinomais veikėjais, tik kitose situacijose, vietose.	☐	☐	☐	☐
Kelių vaikų pasakos kūrimas atsakant į klausimus	☐	☐	☐	☐

Dėkoju už atsakymus.

Rišliosios kalbos gebėjimai, kurių ugdymui logopedai skiria daugiausia dėmesio (N=131)

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai	Teiginių sk.
Rišliosios kalbos gebėjimai	Atsakyti į klausimus	<i>Atsakyti į klausimus [3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 20, 24, 27, 28, 30, 32, 35, 37, 39, 44, 45, 49, 52, 57, 62, 63, 69, 80, 81, 90, 91, 94, 92, 100, 104, 106, 130, 109, 120, 119, 132, 129, 126, 115]; nuoseklus atsakymas į klausimus [5, 12, 16]; atsakyti į klausimą išplėstiniu sakiniu [67, 89, 117]; atsakyti į kas? kur? kada? kodėl?, remiantis teksto informacija [87]; atsakyti į klausimą – pagalba [83]; gebėjimas intraverbaliai atsakyti į klausimus [93]; gebėjimui trumpai, bet tiksliai atsakyti į nesudėtingus klausimus [110]; mokyti atsakyti į pateiktus klausimus (dažnai vaikai nesuvokia, ko yra klausama) [121]; atsakymas į trumpus/aiškius klausimus [133]; atsakyti į klausimus žodžiu [55];</i>	57
	Pasakoti pagal paveikslėlius (serijinius, siužetinius)	<i>Pasakojimas pagal paveikslėlius [20, 27, 28, 39, 44, 46, 62, 82, 90, 120]; pasakojimas pagal siužetinius paveikslėlius [21, 37, 93, 133]; pasakojimas pagal paveikslėlių seriją [26, 53, 89, 108, 118, 125]; pasakoti pagal paveikslėlius (siužetinius, serijinius) [19, 54, 67, 80, 81, 132]; pasakojimas pagal siužetinių paveikslėlių seriją [57, 83, 126, 131]; pasakojimas pagal siužetinį paveikslėlį [65, 95, 99]; pasakojimas pagal paveikslėlį [94, 104]; nuoseklus pasakojimas pagal paveikslėlius [16]; pasakoti pagal paveikslėlių seriją [79]; siužetiniai paveikslėliai [111]; sudaryti sakinius pagal paveikslėlius [114]; sudėlioti pasakojimą iš atskirų kortelių [116]; pasakojimo kūrimas pagal siužetinius paveikslėlius ar paveikslėlių seriją [106]; pasakoti pagal paveikslėlių siužetą, seriją [72]; papasakoti pagal siužetinį paveikslėlį arba serijinius paveikslėlius [76];</i>	43
	Apibūdinti objekto/ų (daikto, gyvūno ir kt.) savybes	<i>Apibūdinti objektą/us [4, 10, 26, 30, 32, 37, 38, 44, 93, 104, 106, 120, 133]; apibūdinti objekto savybes [7, 20, 54, 80, 92, 94, 100]; pasakyti apie objektą [35]; pažinti ir pavadinti daiktų pavadinimus, jų paskirtį, reiškinis vykstančius vaiko aplinkoje [36]; <...> apibūdinti daiktą pagal požymius [62, 76, 112]; apibūdinimas [72, 130]; paveikslėlių apibūdinimas [68]; mokytis apibūdinti [71]; <...> analizuoti vaizdine ir garsine informacija [112]; daiktų/veiksmų apibūdinimas, savybių įvardinimas [108]; apibūdinti veikėją [117]; gebėjimas pagal planą apibūdinti objektą (daiktą, gyvūną, žmogų, veikėją) [125];</i>	33
	Pasakoti remiantis asmenine patirtimi	<i>Pasakoti remiantis savo patirtimi [1, 6]; pasakoti remiantis asmenine patirtimi [4, 13, 14, 15, 24, 30, 56, 69, 71, 75, 79, 89, 90, 92, 102, 109]; pasakojimas remiantis patirtimi [40, 82]; <...> ir išpūdžių [48, 83]; pasakoti savo patirtus teigiamus išpūdžius <...> [106]; pasakojimas iš vaiko patirties [95]; nuoseklus patirtų įvykių pasakojimas [5]; pasakojimas remiantis patirtimi [108, 119] pasakoti remiantis asmenine patirtimi, išgyvenimais [132]; <...> planą ar savo iš patirties [125].</i>	29
	Paašškinti situaciją	<i>Paašškinti situaciją [1, 6, 13, 15, 17, 24, 27, 28, 35, 40, 46, 49, 63, 102, 111, 119, 115]; paašškinti demonstruojama situaciją [19]; paašškinti įvairias situacijas kuo plačiau [121].</i>	19

	Atpasakoti girdėtą tekstą	<i>Atpasakoti girdėtą tekstą [19, 33, 76, 82, 114, 121, 126, 129, 131]; girdėto teksto atpasakojimas, atsakymas į klausimus [57]; moka atpasakoti klausytą pasaką [38]; atpasakoti girdėtą tekstą, įvairiose situacijose vaiki klausiti [75]; atpasakoti tekstą perteikiant pagrindinę mintį ir papildomas detales [87]; gebėjimas atpasakoti girdėtą pasakojimą [125]; išklausyti pasakas, tekstus ir gebėti atpasakoti pagrindinę mintį [55]; atpasakoti girdėtą tekstą, įvairiose situacijose vaikų klausiti [75];</i>	16
	Kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus, pavyzdį ir/ar planą	<i>Geba papasakoti apie save, savo šeimą [38]; pasakojimui apie daiktą [48]; minčių/pasakojimo nuoseklumas [50]; nuoseklus pasakojimas [68]; kurti pasakojimus [71, 103]; pasakojimas [111, 129]; pasakoti trumpai ir aiškiai [74]; laikytis pasakojimo eigos [74]; apibūdinamasis pasakojimas [64]; gebėjimas suvokti pasakojimo esmę ir veiksmų nuoseklumą [66]; papasakoti [25]; kurti pasaką ar pasakojimą pasakant pradžią [131] pasakojimas atsakant į klausimus [40]; kurti pasakojimą pagal pateiktus klausimus [114]</i>	15
	Pasakyti apie įvykį, veikėją, jo vietą ir veiksmą	<i>Pasakoti apie įvykį [7,35]; nuoseklus įvykio pasakojimas [21, 67, 123]; papasakoti apie įvykį, veikėją, vietą, veiksmą [49, 54, 63, 69, 104]; pasakyti įvykį, veikėjų [24]; papasakoti apie veikėją sudarant pilną sakinį [29]; pagrindinis veikėjas [107]; įvertinti veikėjų elgesį [74];</i>	14
	Apibūdinti du objektus juos lyginant	<i>Lyginti priešingus paveikslėlius (pvz., žiema - vasara) [2]; palyginti daiktus [4]; lyginti [72]; paaiškinant kas netinka daiktų grupėje ir kodėl [132];</i>	4

Sunkiai ugdomas sritis (N=60)

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai	Teiginių sk.
Kitos sunkiai ugdomos sritys	Žodynas	<i>Buitinis žodynas [1, 13]; žodynas skurdus [11, 14, 16, 18, 20, 25, 26, 54, 59, 69, 80, 82, 84, 90, 92, 98]; netikslūs žodžiai [21]; <...> kalba buitine kalba [23]; vaikų kalba labai skurdi [22]; siauras ir netikslus žodynas [37]; aktyvusis žodynas siauresnis už pasyvųjį [40]; menkas žodynas [47]; pasyvus žodynas turtingesnis nei aktyvus [50]; vartojami artimiausios buities daiktai ar dažnai vartojami veiksmai <...> [62]; skurdus pasyvusis žodynas [67]; žodynas dažnai atsilikęs [69]; vartoja primityvius būdvardžius (geras-blogas, gražus-negražus) [72]; žodynas siauras, buitinio lygmens [76]; labai retai vartojami būdvardžiai [88]; turi pakankamai išplėtota žodyną [36];</i>	32
	Gramatinis taisyklingumas	<i>gramatiškai netaisyklinga [1, 6, 10, 13, 15, 17, 19, 20, 26, 68, 78, 92, 98]. <...> gramatiškai netaisyklingi sakiniai [21]. Dažnos gramatinės kalbos klaidos [40, 69]. Nėra gramatinio taisyklingumo [47]. Agramatizmai [53]. <...> kalba agramatiška [54]. <...> pasitaiko gramatinių netikslumų [70]. Kalba agramatiška, neaiškiai, dažnai nelabai suprantama aplinkiniams [76]. <...> gramatinio derinimo klaidos [82]. <...> sutrikęs gramatinis taisyklingumas [97]. <...> gramatinių klaidų [99].</i>	24
	Sakinių sudarymas	<i><...> vientisiniai, trumpi sakiniai [18]. Geba pasakoti vientisiniais, nesudėtingais sakiniiais [27]. Dažniausiai kalba dviejų žodžių sakiniiais [34]. 6 metų vaikas kalba trumpais 2-3 žodžių sakiniiais. Sakiniai dažniausiai vientisiniai, retai kada sudėtingesnės struktūros [40]. Nepasako pilno sakinio, keičia žodžius vietomis [41]. Sakiniai iš 1-2 žodžių [48]. Neteisinga žodžių tvarka sakinyje, sunku užbaigti sakinį, netiksliai įvardija daiktus [50]. <...> neišplėstiniai sakiniai [53]. Vaikai negeba sklandžiai sudėlioti iš išaktyti mintį [49]. Kalba trumpais sakiniiais, pavieniais žodžiais [55]. Sakiniuose vartoja pagrindinės kalbos dalis. [60]. Sakiniai dažnai būna nesusieti gramatiniais ryšiais. Kalba 1-2 žodžių sakiniiais [62]. Trumpi vientisiniai, retai išplėstiniai sakiniai. Dažnai netinkama žodžių tvarka sakinyje [64]. <...> itin trumpi sakiniai arba išvis sunku sudėlioti sakinį [65]. <...> nesugeba pasakyti rišliu sakinių. Sakiniai trumpi ir labai paprasti [69]. <...> dažniausiai sakiniai būna gramatiškai netaisyklingi (tete turi obuolis) [72]. Sakiniai vientisiniai, dažnai neišplėstiniai [79]. <...> kalba vieno, dviejų žodžių, gramatiškai netaisyklingais sakinukais [86]. Nepilni sakiniai [88]. <...> vaikai sunkiai sudaro sakinius, juose gausu gramatinių klaidų. Sakinius sudaro 1-2 žodžiai [89]. Dažnai vaikai geba pasakyti pavienius, nesusijusius žodžius [93]. Vyrauja dvižodžiai sakiniai [95]. <...> nekalba sakiniiais arba sakiniuose žodžiai netinkamose vietose, arba sakiniai padriki, nepilni [97].</i>	23
	Garsų, žodžių tarimas. Foneminės klausos lavinimas	<i><...> garsų tarimo ir keitimo klaidos, tariama tik dalis žodžio [33]. Sunkumai taisyklingai tariant kalbos garsus. Sunkumai atliekant garsinės analizės ir sintezės, foneminio suvokimo užduotis [37]. Kalbą apsunkina tarties klaidos [40]. Būdingas savitas žodžių tarimas (žodžių iškraipymai, praleidimai ir t.t.) [44]. Tartis netaisyklinga [99]. Praleidžia garsus ir keičia tarpusavyje [98]. kai kurie iš jų</i>	9

		<i>gali gebėti aiškiai tarti ir artikuliuoti visus kalbos garsus, diferencijuoti juos [78]. Sutrikusi tartis, neišlaiko žodžio skiemeninės struktūros, galūnės, dažnai nepakankamai išlavėjusi foneminė klausa [82]. Tarimo trūkumai. Neišlavėjusi foneminė klausa [88].</i>	
--	--	--	--